

Антологија

СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Антологија
СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Бранко Ђопић
БАШТА СЉЕЗОВЕ БОЈЕ

„Антологија српске књижевности“ је пројекат дигитализације класичних дела српске књижевности Учитељског факултета Универзитета у Београду и компаније Microsoft®

Није дозвољено комерцијално копирање и дистрибуирање овог издања дела. Носиоци пројекта не преузимају одговорност за могуће грешке.

Ово дигитално издање дозвољава уписивање коментара, додавање или брисање делова текста. Носиоци пројекта не одговарају за преправке и дистрибуцију измењених дела. Оригиналno издање дела налази се на Веб сајту www.ask.rs.

2010.

Бранко Ђопић
БАШТА СЉЕЗОВЕ БОЈЕ

Садржај

ЈУТРА ПЛАВОГ СЉЕЗА	5
БАШТА СЉЕЗОВЕ БОЈЕ	6
ЧУДЕСНА СПРАВА	9
ТИ СИ КОЊ	13
ПОХОД НА МЈЕСЕЦ	18
МЛИН ПОТОЧАР	24
КОЊСКА ИКОНА	30
РАДЕ С БРДАРА	35
МАРИЈАНА	41
СВЕТИ РАДЕ ЛОПОВСКИ	47
МУЧЕНИК САВА	54
ДАНЕ ДРМОГАЋА	61
СЛИЈЕПИ КОЊ	70
ДАНИ ЦРВЕНОГ СЉЕЗА	<i>Error! Bookmark not defined.</i>
ДЈЕЧАК С ТАВАНА	<i>Error! Bookmark not defined.</i>
ПОСЉЕДЊИ КАЛАЈЦИЈА	<i>Error! Bookmark not defined.</i>
СУЂЕЊЕ	<i>Error! Bookmark not defined.</i>
ДОБРИ МОМАК ВАСИЛИЈЕ	<i>Error! Bookmark not defined.</i>
СТОРУКИ СЕЉАЧАК	<i>Error! Bookmark not defined.</i>
БРАЋА	<i>Error! Bookmark not defined.</i>
БОМБАШИ ПРЕД МУЗЕЈОМ	<i>Error! Bookmark not defined.</i>
ПЛАВИ ЛОНЧИЋИ	<i>Error! Bookmark not defined.</i>
РЕЛЕЈНА СТАНИЦА	<i>Error! Bookmark not defined.</i>
МИЛОШ ЛИСАЦ	<i>Error! Bookmark not defined.</i>
ОРАСИ	<i>Error! Bookmark not defined.</i>

БАШТА СЉЕЗОВЕ БОЈЕ

Књижевнику
ЗИЈИ ДИЗДАРЕВИЋУ
убијен у логору Јасеновац 1942.

ДРАГИ МОЈ ЗИЈО,

Знам да пишем писмо које не може стићи свом адресанту, али се тјешим тиме да ће га прочитати бар онај који воли нас обојицу.

Касна је ноћ и мени се не спава. У ово глуво доба разговара се само с духовима и успоменама, а ја, ево, размишљам о златној паучини и сребрној магли твојих прича, и о страшном крају који те је задесио у логору Јасеновац.

Пишем, драги мој Зијо, а нисам сигуран да и мене, једном, не чека сличан крај у овоме свијету по коме још путује куга с косом.

У својим ноћима с највише мјесечине, ти си наслутио ту апокалиптичну неман с косом смрти и проговорио си о њој кроз уста свога јунака, Брке. Једног дана ти си је и видио, реалну, овоземаљску, остварио се твој страشان сан, твоја мора.

Тих истих година, ја сам, случајем, избјегао твоју судбину, али, ево, има неко доба како ме, за мојим радним столом, освоји црна слутња: видим неку ноћ, прохладну, са звијездама од леда, кроз коју ме одводе незнано куд. Ко су ти тамни целати у људском лику? Јесу ли слични онима који су тебе одвели? Или браћа оних пред којима је отишао Горан? Зар то нису тамне Кикићеве убице?

Како ли смо некада, заједно, дјечачки, лирски занесени, туговали над пјесником Гарсијом Лорком и замишљали оно праскзорје кад га одводе, неповратно, пустим улицама Гранаде.

Био сам, скорих дана, и у Гранади, гледао са бријега осунчан каменит лабиринт њених улица и питао се: на коју су га страну одвели? Опет си тада био поред мене, сасвим близу, и не знам ко је од нас двојице шапутао Лоркине ријечи пуне језе:

„Црни су им коњи, црне потковице.“

Умножавају се по свијету црни коњи и црни коњаници, ноћни и дневни вампири, а ја сједим над својим рукописима и причам о једној башти сљезове боје, о добрим старцима и занесеним дјечацима. Гњурам се у дим рата и налазим сурове бојовнике: голубијег срца. Прије него ме одведу, журим да испричам златну бајку о људима. Њено су ми сјеме посијали у срце још у дјетињству и оно без престанка ниче, цвјета и обнавља се. Пржиле су га многе страхоте кроз које сам пролазио, али коријен је остајао, животворан и неуништив, и под сунце поново истурао своју нејачку зелену клицу, свој барјак. Рушио се на њега оклоп тенкова, а штитио га и сачувао пријатељски повијен људски длан.

Ето, о томе бих, Зијо, да шапућем и пишем своју бајку. Ти би најбоље знао да ништа нисам измислио и да се у овоме послу не може измишљати, а поготову не добри људи и свети бојовници.

На жалост, ни оне друге нисам измаштао, мрке убице с људским лицем. О њима не могу и не волим да причам. Осјећам само како се умножавају и роте у овоме

стијешњеном свијету, слутим их по хладној јези, која им је претходница, и још мало, чини се, па ће закуцати на врата.

Нека, Зијо... Свак се брани својим оружјем, а још увијек није искована сабља која може сјећи наше мјесечине, насмијане зоре и тужне сутоне.

Збогом, драги мој. Можда је неком смијешна моја старинска одора, прадједовско копље и убого кљусе, које не обећава богзна какву трку. Јах, шта ћеш ...

Бранко Ћопић

ЈУТРА ПЛАВОГ СЉЕЗА

БАШТА СЉЕЗОВЕ БОЈЕ

М

ушкарци обично слабо разликују боје, али један такав незнајша у бојама

какав је био мој дјед, е, таквог је било тешко наћи. Његов спектар сводио се на свега четири основне боје, а оно остало — то није ни постојало или се сводило, у најмању руку (ако је чича добре воље!), на неки врло неодређен опис: „Жуто је, а као и није жуто, него нешто онако — и јест и није.“

Како је на овоме нашем шареном свијету већина створења и предмета обојена „и јест и није“ бојом, то је с мојим дједом око тога увијек долазило до неспоразума и неприлика.

У једно од најпријатнијих доба године, скоро преко ноћи, расцвјетао би се у баштици крај наше куће црни сљез и љупко просинуо иза копљасте поцрњеле ограде. Он је у мирна сунчана јутра зрачио тако повјерљиво и умиљато да то није могло измаћи чак ни дједову оку и он би удобровољено гунђао мајући се по дворишту.

— Пазидер га, сва се башта модри као чивит.

Оно, истина, на сљезову цвијету једва да је негдје и било трагова модре боје, али ако је дјед казао да је модра, онда има да буде модра и квит. Исто се тако могло десити да неке године дјед рекне за ту исту башту да се црвени, и онда за ту годину тако и важи: сљез мора остати црвен.

Дједов рођак Сава Дамјановић, негдашњи крадљивац ситне стоке, а под старост испичутура и причалица, и ненамјерно је знао да наједи мог доброг дједа.

Док дјед прича, он ти га истом зачуђено прекине:

— Откуд лисица црвена кад је жута!

— Хм, жута? — бечи се дјед. — Жут је твој нос.

Сава забринуто пишне свој ружичаст бабураст нос и вречи:

— Црвена! Та све нације одавде до Бихаћа знају да је жута, а ти ...

Савин свијет простире се до Бихаћа, јер је чича неколико пута тамо лежао у апсу, али чак ни ти простори не могу да разумјере мог дједа.

— Хм, Бихаћа! И други су људи лежали у бихаћкој „Кули“ па не веле да је лисица жута. Боље ти је пиј ту моју ракију и ћути, не квари ми унучади.

А унучад, нас троје, набили се у ћошак близу стараца и чекамо кад ће Сава започети са својим лоповским доживљајима. Препирка о бојама баш нас нимало не интересује, лисица је лисица, па ма какве фарбе била.

Због дједове тврдоглавости у погледу боја и ја сам, већ на првом кораку од куће, упао у неприлику.

Било је то у првом разреду основне школе.

Негдје средином године учитељица нам је причала о вуку, те живи овако, те храни се онако, док ће ти одједном упитати:

— Дјецо, ко зна какве је боје вук?

Ја први дигох руку.

— Ево га, Бранко ће нам казати.

— Вук је зелен! — окидох ја поносито.

Учитељица се трже и зачуђено подиже обрве.

— Бог с тобом, дијете, гдје си то чуо?

— Каже мој дјед — одвалих ја самоувјерено.

— Није тачно, вук није зелен.

— Јесте, зелен је! — неочекивано се узјогуних ја као прави унук честитог дједа Раде.

Учитељица ми приђе сасвим близу, љутито узрици у моје лице и повуче ме за уво.

— Кажи ти своје мудрому дједу да то није истина. Вук је сив. Сив, запамти.

Скоро плачући отклипао сам тога дана кући и шмрцајући испричао дједу све што се у школи догодило.

Ни слутио нисам каква ће се бура око тога подићи.

Шта! Пред читавим разредом његовог унука, миљенца, теглити за уши, а уважену старину поспрдно назвати мудрим, боље речено, будалом! Дотле ли смо дошли? И још рећи да вук није зелен већ некакав ...хм! Е, то не може тек тако проћи.

Сјутрадан, пушући попут гуска, дјед је доперјао са мном у школско двориште и пред свом дечурлијом разгаламио се на учитељицу:

— А је ли ти, шишкавицо, оваква и онаква, ти ми боље од мене знаш какав је вук, а?! Није зелен? Пази ти ње! Ја се с вуцима родио и одрастао, читавог вијека с њима муку мучим, а она ти ту... о туру би тебе требало овим штапом, па да се једном научиш памети.

Извика се дјед, расплака се учитељица, а и ми, ђаци, од свега тога ухватисмо неку вајду: тога дана није било наставе.

Већ следећег јутра дједа отјераше жандарми. Одсједи старина седам дана у среској „бувари“, а кад се врати, убљиједио и мучаљив, он ми навече попријети прстом.

— А ти, језичко, нек те ја још једном чујем да блејиш какав је ко, па ћу ти ја показати. Вук је зелен, хех! Шта те се тиче какав је вук.

— Па кад ме је она питала.

— Питала те, хм! Имао си да ћутиш, па квит.

Следећег прољећа, бујног и кишовитог, слез у нашој башти расцвјета се као никада дотад, али старина као да га ни запазио није. Нису ту помагала ни сва тртљања неуморног рођака Саве, дјед је био слијеп и за боје и за све цвијеће овога свијета. Туга да те ухвати.

Минуло је од тих невеселих дана већ скоро пола вијека, дједа одавна нема на овоме свијету, а ја још ни данас посигурно не знам какве је боје слез. Знам само да у прољеће иза наше потамњеле баштенске ограде просине нешто љупко, прозрано и свијетло па ти се просто плаче, иако не знаш ни шта те боли ни шта си изгубио.

ЧУДЕСНА СПРАВА

М

ој дјед Раде плашио се не само разних животиња (змија, даждевњака и

риба) него је зазирао и од многих справа и машина: од пушака, термометара, васер-ваге и тако даље.

Ни под каквим изговором у нашу кућу није се смјела унијети пушка: ни пуна, ни празна, ни покварена, ни растављена. Од погледа на термометар дјед је добијао вртоглавицу и стуживало би му се у стомаку, а од васер-ваге је закретао главу као од урокљивих очију.

Међутим, једино је према сату одувијек имао неко посебно страхопоштовање гледајући у њему тајанствено биће које живи својим загонетним животом, чистим и мудрим као код каквог древног праведника. Није га чак волио ни у руке узети бојећи се да га на неки начин не обесвети и не упрља.

Дједов рођак Сава, стари лопов и никаква вјера, често би се око тога дохватио с дједом.

— Ма како ти то зазиреш од сата као да је пред тобом жив створ, а?

— Па да шта је него жив — мирно каже дјед.

— Сат жив?! — забезекне се Сава.

— Жив, богме, и десет пута мудрији него ти.

Иако баш није било тешко испасти мудрији од Саве, старчић увријеђено пуше:

— Мудрији од мене? О, види ти њега.

— Да, да. У по дана, у по ноћи, кад ти год драго, само га отвориш, а он ти цак, цак! — толико и толико сати. Ехе, драги мој, а ти не знаш ни на колико си мјеста шупаљ, а камоли што друго.

Дјед поучно дигне прст.

— Према једном сату, брате Саво, ти си једна обична бена.

— Да шта сам него бена. Код Бабића се пече ракија, а ја овде код тебе цаба тупим зубе
— искрено признаје Сава и диже се да пође.

У нашој кући, откад се зна и памти, никад нико није имао сата, нит је ко знао да по њему чита вријеме. Мој стриц Ницо, кад се вратио са Солунског фронта, правио се да „зна у сат“, али касније се испоставило да он умије само понешто око мале казаљке, па је његово одређивање времена испадало, отприлике, овако:

— Још само колик за један нокат па ће подне.

То „гледање у сат“ за мог је дједа била једна исто тако тајанствена и помало натприродна умјешност као и гатање у длан. Ако си рођен за то, ти ћеш ту работу и научити, ако пак ниси, цабе ти је.

Да жене не знају у сат и да то нису женска посла, то је за дједа било нешто што се само по себи разумије.

Једне године и наша кућа доби сат. Било је то овако:

Имао ти је дјед једног побратима и пријатеља, неког Петрака, самарцију по занимању. Тај ти је читаве године лутао испод Грмеча, од села до села, и људима правио и поправљао самаре, пропијајући своју зараду често већ и на лицу мјеста, уз домаћина код кога је радио.

На Михољдан, крсну славу нашу, Петрак је освитао код наше куће, свечан и обријан, и здравио се с дједом :

— Побратиме Раде, да нам буде срећан данашњи светитељ.

Остао би тако који дан, напио се, напричао, испрегледао дједове самаре и једног јутра, ево ти га обувена и потпасана, љуби се с дједом и утјешно пророкује:

— Брзо ћемо се ми опет срести, побратиме, округла је земља.

Једне године тако, растајући се с дједом, он му пружи повелик излизан цепни сат.

— Ево ти, побратиме, ово ћеш ми сачувати за догодине. Зарадио сам га у добра човјека, па ми је све страшиво да га његод не пропијем.

Дјед обриса оба длана о чакшире и прими сат побожно као нафору пред олтаром.

— У реду, побро, биће пажено ко очи у глави.

Сат је био закључан у дједов сандук и на њега се брзо и заборавило, све док ја једног дана не доперјах из школе поносито се шепурећи:

— Дједе, ја знам гледати у сат, учили нас у школи.

— Иди, бено, гдје ће дијете знати у сат. Хајде де да си бар војску одслужио, друго би било.

— Богами, дједи, знам. Знам га и навити па да иде.

— Е, е, лажи само.

— Дај вамо па ћеш видјети:

Мољакао сам, улагивао се, аја, није помагало. Тако цијењену ствар у дјечје руке, то је за дједа био велик ризик.

Сљедећег Михољдана побратим Петрак не појави се на нашој слави. Дјед се забрину.

— Да није болестан, бог ти га видио?

Пропитивао се за њ у вароши, на сточној пијаци, на црквеном сабору, али од побратима ни трага ни гласа. Те јесени нико га под Грмечом није видио. На једноме мјесту дједа утјешеше причом како је стари говорио да ће преко Уне, у Кауре, да тамо претреса и прави самаре.

— Богами ће њега, онако пијана, гдјегод умлатити и опљачкати Каури, лопови су то — вајкао се дјед.

Једног поподнева, тек што стигох из школе, дјед ме тајанствено позва у свој собичак. Био је сам код куће.

— Одидер вамо.

Почепркао је по свом сандуку, извадио из плаве хартије Петраков сат и неповјерљиво ме погледао.

— А знаш га навити, велиш?

— Знам.

— Дедер.

Старац ме усједе на свој кревет, стави ми сат у руке и без даха се загледа у моје прсте. Кад је навијање било готово и сат зацактао јасно и равномјерно, он га узе у руке, принесе десном уву и сав озарен прошапута:

— Аха, ради, ради, куца!

Спустио је сат у крило као да се одмара, загледао се некуд у даљину и обрадовано протепео:

— А, знао сам ја да је он жив, рђа једна. Жив и здрав.

— Ко то, дједе?

— Мој побро. Да је он мртав, и његов би сат умро. Па да, тако ти је то.

Тога поподнева дјед је био толико удобровољен да ме је навече чак и у млин повео. До дуго у ноћ сједили смо на млинском прагу и гледали у пун мјесец, нас двојица, велика и мала бена, а около су регатале жабе, па уз ту кркетаљку ниси знао јеси ли још на земљи или заједно с мјесецом рониш кроз расперјане навиљке облака.

ТИ СИ КОЊ

У

нашој кући сваки члан фамилије имао је своје госте. Стрицу Ници долазили

су српски добровољци, амерички рудари и некакви досадни глагољивци који су „гањали политику“. Маму су обилазиле куме, прије и наше расквоцане тетке и ујне с торбицама пуним дарова: ораха, јаја, сувих крушака или бар краставаца — дај што даш! И осталима у кући увраћао је понеко, па чак сам и ја имао своје рођене госте који, истина, обично нису ни смјели да завире у кућу, него су ме звиждукањем и разним знацима зивкали да дођем вирећи иза плота, свињца, аборта или неког другог скровитог мјеста.

Све је то био добар и занимљив свијет, али мене су ипак, највише привлачили гости мога дједа Раде. Био ти је међу њима пензионисани аустријски „фелбаба“ Вук Рашета, стари лопов Сава и доста некаквих косматих старчина с кожним ћемерима и торбацама у којима се крило пола тајни овога свијета.

Најређи дједов гост био је онај неуморни скитница, стари самарџија Петрак, али зато је дочекиван с највише радости, вике и пријатељског гакања. Он би тако истом једног дана изронио из прозирне поплаве млаког михољског лета и то се одмах знало: сјутра је Михољдан, наша слава, биће печења, гостију, ларме и читав ће се свијет претворити у заљуљан дјечји сан.

Зна се, самарџија се, по доласку, најприје пропитује за коње.

— Како Вранац, Раде брате?

— Добро.

— А како Доруша?

— Здрава је, хвала богу.

— Нека, нека. А продадoste ли онога њезиног ждрепчића Доратића?

— Продадосмо, браћи Јованићима.

— Је л му било жао оставити матер?

— Богами, јест и њему и њој, рзала је три дана.

— Ох, грехоте, људи моји.

Пођуте тако и он и дјед па ће ти се истом тада самарџија сјетити и кућне чељади.

— А како си ми ти, рођени Раде? Како ваш Ницекања, гања ли још политику или се већ дозвоао памети?

За жене и њихово здравље Петрак се никад није пропитивао. За њега оне као да нису ни постојале или су, у најбољу руку, биле нешто на форму досадних, вјечито присутних мачака: мотају ти се око ногу, тару о кожух, мијаучу и гребу, а без њих ипак није ниједна кућа. Шта ћеш, божја казна, трпи и ћути.

Михољдански, славски, гости још се нису ни разишли, још се по кући повлаче остаџи печења и наш Жутија блажено лешкари крај гомиле костију, а старина Петрак већ се мота око разваљена самара и запиткује дједа:

— Која ће оно година бити нашем Вранчићу?

— А што ти сад то треба? — чуди се дјед. — Четврта, пета, не знам ни ја.

— Како шта ми треба! — диже главу Петрак. Самар му правим, а ти ...Дај га доведи, вјере ти.

Дјед се послушно диже и доводи окретна коњичка. Мајстор га лупка по врату, пита га за здравље, мјери му леђа и најзад му нешто шапуће у само уво. Ех, да ми је чути шта му је казао.

— Ми се договорили! — свечано објављује старац. — Каже да је задовољан.

— Та неће ваљда ићи да загледа ђевојку — какоће дјед. — Још ћеш ту некаквој доконој парипини ићи угађати и табане му чешкати, а!

Охо, опет је почело некакво необично кошкање између дједа и самарџије! Дај да се прикучим ближе да ми штогод не измакне. Ево, већ се помињу и коњски табани, ту смо.

— Их, парипина! — пријекорно каже самарџија.

— Како само овако спретном коњчићу можеш рећи да је парипина ...Угађаћу му, јашта нег угађати. Ком би другом ако њему нећу. Начинићу му нешто, има да видиш.

— Их, ти као да човјеку правиш самар, тако говориш.

— А зар коњ није исто што и право чељаде, још бољи. Десет пута бољи.

— Коњ?

— Да, да, коњ, што се чудиш. И запамти још и ово што ћу ти рећи: само добар човјек може личити на коња, никакав други.

— Ето ти га на! — простодушно зину дјед.

— Да, да, само добар. У Подовима, крај саме Уне, има, на примјер, у једног домаћина коњ, Дорат, душа од коња. Чим га видим, а мени срце заигра: ево га, плунути Раде Ђопић! Ђе си ми, Раде, побратиме мој!

Дједу стадоше очи.

— Па баш твој Раде, а? Е, фала ти, побратиме, на тој части.

— Јест, вјере ми — занесено распреда старац не примјећујући да се дјед уозбиљио. — Исте оне честите Радине очи, душу му видиш у њима. Па чим тај мене спази, а он само стригне ушима и зарже: ђе си, вели, Петраче, камо те већ на овај крај, Србине брате!

Дјед укуси очи као да од нечег зазире и кисело примијети:

— Па да, прави коњ, и то још дорат. Толико заједно љеба изјести и ракије попити, па опет му његов побратим парипче. Е, е, Петраче, лијепо ти мене јутрос накраси.

Тек тада се самарџија прену и упиљи у свог саговорника.

— Побро, шта ти би одједном?

— Још он пита! — окрену се дјед мени и Жутији као присутним свједоцима. — Нагрдити човјека из чиста мира, рећи му да је коњ ...

Испод густих Самарџијиних обрва одједном просинуше строге тужне очи.

— Раде, стари поштени домаћине, а знаш ли ти уопће шта је то коњ, то ти мени реци, цеко једна?

— Пази га! Па шта ћу друго и знати ако нећу то. Коњ је Раде Ђопић, то си и сам казао.

— Е, видиш, побро, да си бацио чифте у празно. Није тако. Не знаш ти, мој драги, шта је коњ, одмах се то види.

Самарџија се разњежено загледа уз долину потока Јапре и снизи глас као да је нашао заспала зеца:

Иде он у мраку за тобом — куц-куц, чок-чок! — прати те вјерно, устрајно, нијеси сам на свијету, не бојиш се вука ни хајдука.

Примичем се и пажљиво послушкјем. Ово је управо нешто за мене. Ја у помрчини толико звјерам и зазирем да би ми требало најмање два коња, и то нека онако — да умију и говорити.

— Па сједиш поред њега и нека те твоја туга подузме, а он те гледа и само што не каже: остави, болан, Петраче, дај ти да ми по једну запалимо.

Их! Ја већ и не знам гдје сједим. Коњ који пуши! То би било нешто.

Међутим, дјед као и да не чује говорника, још увијек се дури, ништа не одговара. Самарџија упиљи у њега и звоцне:

— А ти ту нешто мислиш да си бољи од њега. Ајде!

Дјед се узео крстити.

— О, људи, шта ја ово јутрос чујем! Јесам ли ја пијан, шта ли?

— Да шта си него пијан. Да ти ишта знаш, не би се овако љутио и пропињао као јарац.

— Како се нећу љутити, никаква вјеро. Човјек је крштено чељаде, славу слави, душу има, а коњче...

Самарџија се тужно осмијехну.

— Има човјек душу, а. А је ли, Раде, јеси ли ти икад чуо да је коњ некога преварио? Заклео се у душу, у вјеру, у шта хоћеш, па опет слагао ко пас?

— Јок, то се досад није чуло у овој околини уозбиљи се дјед.

— А да је коњ пакостан и завидљив, да туђу срећу очима не може гледати? — наваљивао је мајстор.

— Бог с тобом, немој кукавну марву ружити.

— Раде, брате и побратиме, а је л икада коњ отео жену свом најбољем другу? ...Шта је мене некад окренуло овим путем?

Бљесну у старчеву оку шкрта суза, а дјед збуњено крену погледом по авлији, заустави га на мени и нешто се присјети:

— Скочидер у моју собу, тамо ми је остао нож.

Главачке сунем у кућу, завирих у све ћошкове собице, преврнем дједову сламарицу, запрашим се и ускијам, али нигдје ножа.

— Ђеде, нема га.

— Добро је, ево га у мом џепу.

Ех, у џепу! А мени због њега промаче добар комад. Дај да бар чујем шта је даље било.

Узалуд сам се мотао око њих двојице, старци су мраморком ћутали. Гост је прошивао стељу од самара, а дјед је пажљиво гледао у његове руке. Њему који под богом ништа није знао начинити свака је мајсторија изгледала као недокучива премудрост пред којом би напречац занијемии. Замисли, узмеш три-четири комада дрвета, стару врећу, сламу и цап, цап! — ево га, готов самар! Е, мој брате ...

Тек много касније, кад се самарџија одавна расплинуо у сјај и тишину бабљег лета, ја се изненада нечег присјетих и бубнух пред својим дједом:

— Беде, јесам ли ја налик на коња?

Старац се загледа у мене врло, врло зачуђено, а онда се малчице замисли, растужи и коначно му се негдје испод бркова указа и брзо сакри лак неуловљив смијешак.

— Беде, јесам ли?

— Хм, види га. Добићеш ти по туру, прислушкивало један. Нијесу још за те таки разговори ...

Тако је то било у незаборавна плава самарџијина времена.

ПОХОД НА МЈЕСЕЦ

Тек ми је пета година, а већ се свијет око мене почиње затварати и стезати.

Ово можеш, а оно не можеш, ово је добро, оно није, ово смијеш казати, оно не смијеш. Ничу тако забране са свих страна, јато љутитих гусака, хоће и да ударе.

— Добићеш ти, мали, по глави, па ће те проћи твоје будалаштине.

Како проћи! Ујутру, чим отвориш очи, ето их одасвуд, кљуцају попут врабаца, па морам да запиткујем. Овај свијет око мене шашав је и будаласт, а нисам ја.

Стега попушта тек онда кад се пред нашом кућом појави стари самарџија Петрак, неуморна скитница. Још није ни ушао у авлију, а већ гракће на мог дједа:

— Јеси ли жив, Раде, стари мој парипе?! Види га, види.

Ихи, почело је! Кад он већ дједа смије назвати парипом, шта ли ће тек бити са осталом чељади. На мене ће, вјероватно, сви у кући и заборавити, моћи ћу да одмаглим преко потока у љескар.

Кад је самарџија код нас у гостима, онда је мени много штошта дозвољено. Пењем се по дрвећу, завирујем на таван, шврљам око потока, одем чак и до малог млина завученог подно нашушурена гаја. Згодио бих тако и у Америку само да знам пут и да се не бојим паса.

— Чекај ти само, отићи ће стари Петрак — пријете ми у кући кад већ сасвим прекардашим.

А ти „Петракови дани“ у рану јесен обично су увијек били празнични, сјајни и пуни шапата, па ме тако повуку и ошамуте да не знам куд бих прије: кроз кукурузе, низ поток, уз бријег. Чучим тако на врби и зурим у нијем свјетлуцав рибљи рој, а онда се пред мојим засјењеним очима одједном разграна густа крошња питомог кестена с раскоканим презрелим чаурама: их, у кестенар, шта ће ми рибетине!

Шијем тако читав дан тамо-амо, а кад ме сутон опколи и притјера кући, ево ти опет нове напасти — мјесеца.

Исплута он иза ријетка дрвећа на бријегу, бљештав, надамак руке, тајанствен и нијем, златопера риба. И ја занијемим сав устрептао од скривене лоповске наде:

— Можда бих га некако могао дохватити?!

Ноћу се изненада тргнем иза сна: вири мјесећ кроз прозор, гори читаво двориште, а бљештави посјетилац уноси ми се у лице и шапуће:

— Хајдемо!

Дижем се, лак, опсједнут, али ме већ на првом кораку отријезни глас вјечито будног дједа:

— Баја, куда ћеш?

Они мене тако увијек: таман кренем у нешто, сав устрептао, изнад земље, кад неко подвикне, а ја цоц! — о тврду ледину.

Сва срећа што једном у години дођу и Петракови развезани дани кад се много штошта може.

Дође тако једном на ред и мјесећ.

Пекла се код нас ракија од неких раних шљива па се послом зашло и у ноћ. Душу дало за мене! Просинула под казаном ватра, стриц Ницо зарана се напио и заспао, а уз огњиште, под колницом, остали само дјед и Петрак. Дјед пази на казан, а самарција му само прави друштво, јер неће да се петља ни у какав посао непосредно везан за људе. Да коњи пију ракију, хајде де.

Ја се мотам око њих двојице, више одмажем него помажем, прислушкујем њихов разговор, па се најзад толико осмјелим да сједнем сасвим близу, већ готов и да запиткујем. Поменуше мјесећ.

— Дјече, би л се мјесећ могао дохватити грабљама? — изненада се огласих ја.

— Хех, шта њему паде на ум! — дочека дјед некако с висине и не обраћајући се мени него самарцији. — Хоће да докучи мјесећ.

Самарција уздахну и погледа ме преко чаше.

— Па нека, има дјечак право.

— Шта има право?

— Па нек опроба. Камо среће да сам и ја некад тако радио, можда би ми друге тице данас пјевале.

— Ма шта тице, шта ...Ти се већ напио ко мој весели Ницо.

— Јок, побратиме тмурно дочека старац. — Сјећам се као да је вечерас било: помоли се мјесец над гајем, сто метара над нашом кућом, а мене ноге саме понесу к њему. Куда? — дрекне ћаћа па за машице, за камцију, за ...не бира чиме ће. Затуче ме тако, утуца, изгубих душу још од малих ногу. А да сам се једном отео и пошао. Раде, брате мој ...

— Ено га сад види. Ма немој ми ту кварити унука.

— Е, Раде, Раде ...ако је за нас двојицу касно, није за овога дјечака. Хајде ти, душо, устај, тражи грабље, па да ја и ти кренемо, ето њега сад иза брда.

Бацам се у ћошак по оне наше најдуже грабље, а стари самарџија полако исправља ноге, исправља леђа, врат и окреће се дједу, сједећивом и зачуђеном.

— Нас два одосмо, а ти чувај казан, старо млинарско кљусе.

Дјед је толико забезекнут да већ не умије ни да се покрене ни да штогод упита. Држи у руци празну чашу и гледа за нама двојицом: шале се, ваљда, шта ли.

Споро напредујемо уз мрачан зашаптан бријег. Над нама разгорено небо најављује близину најтајанственијег путника, мјесеца. Ха, ту су грабље, само га замачимо и повучемо, ево га зачас у крилу.

Из низине, од малене тужне дједове ватре, одјекне повик:

— Ехеј, будале, враћајте се!

Жао ми те ватрице у долини, жао ми викача, али пожар нада мном све је рујнији и шири, а и мој сапутник охрабри се гласно ругалицом:

— Умукни, ти доље, кењац један.

Дурашно гурамо даље. Ја се већ помало и прибојавам како ће то бити, лицем у лице с оноликачким мјесецом, а као за пакост одоздо се опет чује дозивање:

— Ехеј, магарци, вангазије, озепшћете, бог вас убио!

— У шталу, сивоњо стари, па тамо њачи — враћа му самарџија.

Још ми у срцу кљуца туга за долином и остављеним дједом, али кад ми кроз крошњато дрвеће букне у сусрет, сасвим изблиза, огроман мјесечев пожар, ја све заборављам и узбуђено протепам:

— Ево га?

— Аха, видиш ли?

Старац ме прима за руку и сад заједнички савлађујемо посљедњу кратку узбрдицу, а кад стигнемо до самог врха, мјесец изненада одскаче иза дрвета пред нама и укаже се блистав, смањен и невино миран изнад сусједне брдске косе.

— Аха, утече ли, је ли! — побједоносно кличе старац. — Препео се грабаља, а, лоло једна.

Самарција ме чврсто пригрли, не да ми да се растужим и каже соколећи ме:

— Утеко лопов, па да. Нека, нека. Хајде ти мени нађи доље у селу дјечака од кога је мјесец клиснуо тако брзо. Нема га. То си ти, само ти, а и ја с тобом.

Хм, нема?! ...Па заиста нема таквог дјечака у читавој нашој долини. Нит сам га видио ни чуо за њега. Та не долази џабе Петрак баш нашој кући. Ја сам ту, ја ...

— Делија наша — додаје Петрак као да је коначно нашао ону праву, завршну ријеч за читаво моје опчарано мјесечарско ткање, од кога ми је глава тако пуна да и сама почиње да зрачи и свијетли као жута бундева заостала у пожњевену кукурузишту.

— Паметна ђедова глава!

Стојим тако у обасјаној ноћи, пред хладњикавим неземаљским видиком какви се јављају само у сну, помало је и страшно и тужно ...Даље се или не може или се не иде, ако већ путник није будала и „вантазија“, што би казао мој дјед, предобри душевни старац чија ме љубав грије и овдје, на овој опасној граници гдје се кида са земљом и тврдим свакодневним животом.

Па ипак ...ипак храбро, с пријегором, гутам ову горку кап свога првог, дјечјег, распећа: поред мене је овај смјели, невезани, који све хоће и све може, његова је рука на мом рамену, а доље, у топлој долини, чека ме и мисли на мене онај други, добри, драго гунђало, који ће до краја туговати и помињати ме ако се изгубим у свом чудесном походу.

— Ђеде Петраче ...— заустим кроз стегнуто грло, а стари потукач, погађајући моју неизречену дјечју тугу, спремно надовезује:

— Идемо, делијо, идемо. Опет ћемо ми овамо доћи, има кад.

Ногу пред ногу, наниже, по мјесечини! Како је драг и пун сваки корак повратка. И како све више расте, примиче се и у самом срцу разгара дједова неуморна ватрица. Ено је, бдије, зове и показује нам пут.

— Хе-хе, ипак нас чека стара парипина раколи се Петрак. — Не отписују се тако лако оваке двије делије.

— Ево их, враћају се будалаши! — дочекао нас је дјед Раде, чак нам и у сусрет излазећи као да стижемо богзна одакле, можда чак из Америке. Шта је, дохватисте ли мјесец?

— То тебе не буди брига — отреса се самарџија. — Ти само сједи под том твојом колницом и пеци ракију, а нас двојица знамо свој посао.

Знамо ли — не знамо, то ми баш није јасно, али, онако узбуђен и преморен од чудесног ноћног доживљаја, брзо сам задријемао међу дједовим кољенима, ја, велика делија, смјели ловац на мјесец, наоружан грабљама трипут дуљим од мене. Посљедње што ми је од те вечери остало у очима био је разигран пламичак дједове ватре, који се неосјетно преселио и у мој сан, и тамо се разрастао у моћан и стравичан мјесечев пожар.

Дјед ме је, кажу, на рукама однио у кревет (каква брука за великог путника!). Тамо сам сву ноћ булазнио, вршо се и будио брата, свога суложника. Дјед је грдио Петрака и „његов бенасти коњски мјесец“, мама ме је умила леденом водом, а кад то није помогло, пришила ми је двије-три уз образе, па сам се примирио и слатко заспао.

Сјутрадан, у голубије сунчано јутро, све је већ било иза мене као сан, само сан. Нит ми се причало ни запиткивало о томе. Тако је, канда, било и с дједом и Петраком. Сједили су код казана, а кад сам се ја појавио, они ни по чем не поменуше синоћни доживљај. Као да им је било зазорно да се подсјећају на нешто далеко од свјетлости, дана и здраве памети, у чем се није лијепо наћи ни као саучесник ни као свједок.

Једини стриц Ницо, који нит је шта видио ни чуо, нагазио је, онако мамуран, на оне моје грешне освајачке грабље, па се надовезао брундати, никако да сјаше: те ко оставља грабље гдје им није мјесто, те шта требају грабље око ракије, те знају ли „они, расипници“ (који то они?) како је тешко набавити добре грабље, те ова се кућа раскућава, те ово, те оно ...Најзад је толико досадио својим звоцањем да је Петраку превршило и он, као гост и стар човјек, нађе се побуђен да га уружи:

— Дај се већ једном смири, коњска муво! Шта смо радили? Скупљали мјесечину и дјели у стогове, ето шта смо. Могао си и ти с нама да се нијеси наљоскао.

Одгунђа стриц како баш ни „мјесечари“ нијесу богзна колико паметнији од пијанаца па се брзо некуд изгуби. (— Оде да спава — примијети Петрак.) Остадох ја сам, некако као равноправан и трећи, уз двојицу завјереника који су знали за минули ноћни доживљај с мјесецом.

И како тада, тако и до данашњег дана: стојим распет између смирене дједове ватрице, која постојано горуца у тамној долини, и страшног бљештавог мјесечевог пожара, хладног и невјерног, који расте над хоризонтом и силовито вуче у непознато.

Па се онда, каткад, жаловито упитам, као да сам нагазио на оне стричеве виле из дјетињства:

— Је ли паметније бити мјесечар или с миром сједити код своје куће, па кад загусти, тјешити се ракијом као мој стрикан?

МЛИН ПОТОЧАР

И

ма тако по нашим потпланинским селима тајновитих мјеста око којих се

плету разноврзне приче, обично пуне страве, везане за ноћ, смрт, нечисте силе и губљење душе. Поред гробаља, цркава и џамија, то су обично штокакве јаруге, кланци, провалије и раскршћа гдје обноћ воли засјести докони ђаво, или какав његов рођак и помагач, па чудо начинити с касним пролазником, сељаком, особито с грешном женском чељади, која су и без раскршћа увијек близу некаквом страданију и белају.

Таквих се мјеста човјек сјећа с првим сумраком: а заборавља их с пијевцем зорњаком, који гласно најављује крај свакој чаролији:

— Готово је, а сад на посао, ваља и јутрос љеба јести.

Некако по страни од тих сумрачних бестрагија, сасвим издвојени, стоје сеоски млинови поточари. Јесу у забити, укривени, приче се око њих плету, па ипак ...ипак никакав освит, макар како јасан, не скида прозрчане трепетљике тајанствености које играју око распричана млинчића. Он само брише таму и страх, и оставља бајку да живи, дрвену, брауњаву, пуну лупе и пљускања. Не помаже ту ни пијецао, једва га чујеш, па умјесто да најави крај уклетој ноћној хуци, он јој само надода звучну јутарњу лепезу и претвори је у добро знано брујање марљива поточара који неуморно сије брашно и још сањива пролазника, ранораниоца, са смијешком враћа на затрављене стазе дјетињства.

Па још ако је тај случајни намјерник неки кићени писменко (један од старијих, аустријских, који зна латиницу, или можда помлађи, иза деветсто осамнаесте, који штије и ћирилицу), онда, богме, дотични има штогодарце и да прочита на брвнима млина. Докле год досеже вриједна рука летописца-млинописца, ту ти је угљеном записано ко све „тимари“ кобилу или козу (магарица у нас нема!), па ко је гдје пољубио мачку и кују, па шта је тај и тај појео. Поред тих недоличних работа, објелодани се и покоја љубавна тајна између каквог пријашина и неке жене, па се приљезном чтецу и брк насмије, а не мора баш послуже сваког записа пљуцкати у страну и псовати оца непознатом калем-ефендији.

Нађе се ту понешто и за неписмена човјека (а таквих је већина), нацртано невјештом руком неког његовог буразера, истог таквог неписменка. Ту ћеш видјети човјека главоњу с раширеним рукама као да баш тебе чека у загрљај, па четвероного живинче

(коњче ли је, пашче ли је, канда није зец?!), па једнога који јаше, безбели на парипу. Има ту насликаних и безобразних предмета, грдно увећаних дарежљивом руком каквог маштовитог чобанина, па зато понека неискусна и стидљива младица, све у пролазу, закреће главу и забезекнуто шишти:

— Помози, боже и света Петко! Јуф, гром га убио!

Па онда је око сваког млина згуснут неки врбик, алуга и расперјане раките, а у близини је и какав шумарак, обично љескар, па све то наводи на саблажњиве мисли чак и усред бијела бјелцата дана. Цабе се ти отимаш напасти кад млин без престанка бруји и зузуће, па све изазива и буди ону скривену бубу у теби, тер и она почиње да зуји, проклетница једна, лоповска Зука Зукић:

— Зу-зу-зу-зу, Миља сама код говеда ...човјек јој у војсци, а свекар на косидби ...Зу-зу-зуц, да зађем одовуд, од потока, па уз кукурузе, а?

Па куд све, туд и то: од сваке куће има нека стаза или путељак право према млину. Сваком ваља у мељаву, а шта ти можеш томе што ће и ђаво тај исти пут употријебити и за своју душегубну работу, враг му гњате пребио!

Ето, по томе су се млинови издвајали од осталих необичних мјеста у нашем крају. Богомоље, гробља, јаруге и раскршћа преко дана су били пусти и увредљиво обични, особито за онога који се неком згодом тамо намро страха. Они су одисали хладноћом и тугом напуштености, мирухом шушња и невена, док је млин тек са даном откривао ону своју ведру животну страну, а ипак остајао на свој начин зачаран и несвакодневан. Шта ли си само, чак и у жежено подне, могао видјети и наслутити у распрштаној магличастој омаји око млинског точка с вјечито присутном шаром дуге!

Поштетљиве мушкарце у нашем крају још одавна су уобичајили називати „млинарима“. Почело се то множити послије првог свјетског рата. Стигла братија с разних фронта, попуцале све стеге и везе, окренуо свијет у „шверц“, па се нашло и пригодно име за ту радњу и за такве посленике.

Чим види каквог докоњака да се нешто често мота око сеоских извора, живица, потока, млинова или сличних укривених закутака, неко ће ти га већ смјешљиво приупитати:

— Млинариш ли, а?

— Може ли код ове да се самеле? — пита пајдаш буразера (бивши Швабин солдат српског добровољца, солунца) и показује му позадружну снашу, праву бикуљу, а овај му спремно одговара:

— Може, брацо, али ваља ти чекати ред. И ово је поредовнички млин.

Све ове новотарије мој дјед Раде, као и обично, није ни примјећивао, нит су оне упадале у његов једноставан и сваком отворен живот. За свако „свјетско“ чудо и покор

он је сазнавао посљедњи, прекасно, кад то више ни за ког није било ни необично ни саблажњиво, а њему се тек ваљало прилагођавати.

Испадао је тако бијела врана која диже грају у недоба, бескорисно, да му се свак смије и чуди.

Млин је, на примјер, за дједа одувијек био као неко мало светилиште до кога ваља, овда-онда, отпјешачити да се из његових дарежљивих руку прими брашно за „хлеб наш насушни дажд нам днес“. Тај добродушни сиједи старчић — чаробњак који живује у врбику понад воде, увијек будан — спреман је у свако доба да саслуша свачију муку. Можеш му се повјерити отворено и без зазора, као најрођенијем.

Кад је умрла дједова баба, Милица, потиштени старац дуже времена налазио је себи разне послове све негдје подаље од куће, да је људима с очију. Криво је, у ствари, своју тугу, а већ на страну то што је мало и присрамотно да озбиљан човјек жали за женом. Та бар тога купуса има на избор, нуде ти га са свих страна.

Баш у те чемерне дане дјед се највише насамотавао код нашег поредовничког млина.

Сједи он тако на тврдој осунчаној ледини наспрам обијељена поточара, уздахне, а уздах се не чује, истог трена слије се с марљивим веселичастим зујањем жрвња и разиграна точка.

Е, мој драги, тако ти је то. Била је покојница, право да се каже, свакаква, то ја најбоље знам. И попити је вољела, бог јој душу простио, једном тако умало није кућу запалила. Па опет ми је жао, то само теби кажем. Жао добога.

И опет уздах који ни сам дјед не чује нити га је чак и свјестан. Све је упила и однијела неуморна хука. Тјеши га млинчић како најбоље зна и може: одузима тузи глас, ућуткава је и заглушује.

— Послушај ти, старино, мене, ја ћу теби казати ...

И тако из дана у дан: дједове жалбе све су краће и безгласније, док се најзад не сведу само на мрмљања и потврдно климање главом. Прима старац утјеху и мири се са животом, с тугом, са својом самоћом.

Тога оскудног и никаквог прољећа, дједов рођак, „брат Сава“, пронесе по селу ону неслану причу како је брат Раде фантазирао, па се код млина, све насједећке, прибогу као Турчин, поваздан моли богу и метанише.

— Рђак један — кориио га је дјед изолованим гласом — шта он зна шта је своја мука. Предомишљао се драги бог би л начинио говече ил чељаде, па тако испао брат Сава.

Из тих дана потиче и она сличица, цртеж нашег млина, коју је начинио брадати сликар скитница и поклатио дједу. Дуго је стајала у старчевој соби, објешена поред прозорчића, у сјенци, да се случајно не би посумњало да је нека икона. Ипак је брат

Сава на њој упорно видио насликану само цркву и узалудно је било доказивати да је то млин. Откуд се млин може насликати?

Сјећам се, кад год бих пошао да спавам заједно с дједом (да му гријем леђа!), старац би се сјетио свога млина и разњежено ми напоменуо:

— Сад ћемо нас двојица да спавамо, а наш ће млинчић да меље, меље, читаву боговетну ноћ.

Ишли смо заједно и у прави млин, и тамо ноћивали. Брујање и клепет, бескрајна прича дрвета и камена, насељавали су се чврсто у мој узнемирен дјечји сан. Будио сам се, скакао на ноге и нешто тражио па опет, неразбуђен, настављао потјеру за нечим што ће ми вјечито измицати и привиђати се и касније у животу, кад будем најбуднији и најсабранији.

А тек наша јутарња враћања са млинарења! Свако од њих било је свечано побједничко наступање кроз поља, увеличано нашом натовареном старом кобилом, иза које сам ја весело каскао и потркивао. Ништа за то што сам био на зачељу колоне, иза кобилина репа, и што се често нисам ни видио из висока жита. Ипак сам био нераздвојан дјелић најпоносније поворке која је пловила пољем испод млада јутарњег сунца.

— Ево нас, живи, здрави, посао завршили! — свечано је објашњавао дјед пред вратницама нашег дворишта. Тако би се он раколио само кад се враћао са црквеног сабора, са какве свадбе, славе, крштења или неке друге радосне догодовштине, обављене честито, од срца, људима на корист и весеље, а себи за душу, да му се види и припозна пред строгим испосничким лицем славе његове Киријака Михаила.

Тако је то ишло све док се код нас није унајмио у службу Велики Јово. Онда је почела да се испреда велика прича око нашег поредовничког млина, која је допрла чак и до дједових ушију и погасила сјај око његовог омиљеног прибјежишта.

Најменика само мијењали скоро сваке године, обично о Ђурђевдану, али нам се најчешће дешавало да нам се у службу натандрчи баш неки који се зове Јово. Сваки други — Јово. Било их је који нису знали ни како им је презиме, али да се зове Јово, то већ зна, сметењак ниједан.

— Хајде, кад си Јово, ваљда те сам драги бог шаље к мени — мирољубиво је говорио дјед, одмах готов да прими и тога стрмоглавца.

За разлику од његових осталих имењака, овоме најновијем Јови дадосмо надимак „Велики“. Била је то плећата момчина, окретна и подузетна. Без много причања, он одмах узе у своје руке дрварење, водарење и млинарење, све те послове везане за пут, рањење и кашњење, за недоба и свако вријеме. С његовим доласком отпочину читава кућа.

Дан по дан, миц по миц, отпоче по селу шапутање, проради Зуко Зукић: те ова се цура састаје на извору с Великим Јовом, те ону снашу, дрварицу, затекли у шуми с Ђопића најмеником, те око млина се мотају младе жене, и то баш недјељом, кад је наш ред и

кад Јово млинари. Нарочито се много говоркало о млину, јер је најменик по читав дан остајао тамо, а често би и преноћио.

Ко ће први дохаберити дједу о свему томе, није се знало. Сумњало се на неку Микачу, гром-бабу, удовичетину, која је знала и косити барабар с мушкарцима, а иначе није имала узла на језику. Зато, ваљда, дјед у први мах није ни повјеровао у те приче и обратио се за савјет — ком ће другом него брату Вуку“, свом рођаку. Био је Вук толико година жандармеријски фељбаба, и то код Швабе, код Аустрије, знаће тај добро и те лоповије око доконих најменика и безобразних жена.

На ту дједову муку и бруку, испричану повјерљиво и са снеловањем, Вучина зарза гласно и задовољно као изуларена парипина.

— Аха-ха-ха, па ти још не вјерујеш, обербудало! Та нема ти љепше згодације него повалити какву снашицу на ону сламу у млину. Раде, Раде, у чем теби прође вијек?

Дјед је забезекнуто махао рукама као да смирује пламен.

— Ћути, ћути, безбожнице! Зар у млину, у светињи, гдје се меље брашно за крув, за цицвару, за чесницу, за ...Како те није срамота на то и помислити?

— Аха-ха-ха, баш је Велики Јово, живила му кубура! Мијеси чесницу доље у слами, а одозго, испод жрвња, брашно све пурњави по њему.

Пред тим скаредним призором дјед је већ губио глас, махао је и шиштао као гусак.

— Ћути, ћути, цандарчино, не погани чеснице! Зар се не бојиш да ће те драги бог сажећи?

Уживајући у дједовој забуни, Вук настави да казује шта све „паметан свијет“ ради у млину и око млина. Причао је и сам себи сладио, све док дјед од чуда сасвим не отупи, па нит је више махао нити одговарао. Зурио је устакљено у напаст пред собом (јесам ли ја ово опет болестан од „шпањолске“, шта ли је?!), па тако није како треба ни дочуо Вукову измишљотину о томе како је чак и свети Игњатије Богоносац обдан преносио путнике преко ријеке, а обноћ се ваљао са женама по млину.

Освијести се тек пошто се Вук диже да ће кући и шупљим гласом објави:

— Ја више нијесам човјек од ове државе. Дошло вријеме да се умире, па то ти је.

Ломна корака старац је отишао у свој собичак, у посљедње скровиште још незаузето од саблазни, а кад тамо — сликарев тихи млинчић већ сипа сиво мливо сутона. Обавља трудољубиви млин свој чисти, посвећени посао. Нема око њега ни безобразних женетина, ни Гњатија, ни Великог Јове. Једини млин поштеђен од ђавола и ружних прича.

С докрајченим даном погасио се и отпловио у таму и тај посљедњи кутак негдашњег дједовог свијета, однијеле га сутонске воде, као да је плутајућа млин-лаћа са ријеке

Уне који никад и није стајао на чврстој земљи. Шта ћеш, прође тако читав живот, несигуран и заљуљан, текао и текао, а ти, бенашу један и говече божје, вјечито мислио да чврсто стојиш на једном мјесту и да је све у твојим рукама. Најзад ће те, као за казну, на другу обалу пренијети некакав упреподобљени компањон Великог Јове, ноћна лија кокошарка, која се премондурила и прекрстила у богоносца.

— Зашто баш Богоносац?

Нема одговора, канда нема ни излаза, а онда се, уз опрезну шкрипу, ипак отварају нека врата. То се у собичак увлачим ја, босоног, запрашен и шмрцав, пентрам се преко дједа, преко невидљива жива брда, и гнијездим се иза његових леђа, крај зида.

Старац у трену заборавља све своје бриге и мртвоузлице, пипка јесам ли добро покривен и гунђа удобровољено, са злурадим пркосом:

— Баш је нас брига и за Јовом и за Гњатијем, нека мељу како им драго. Главно је да ти свом ћеду гријеш леђа.

КОЊСКА ИКОНА

Н

есигурна умјетничка срећа, држ овамо—држ онамо, набаци једног дана

сликара брадоњу и у села под планином Грмечом.

Какав крај, и питом и дивљи, пун изненађења од сваке руке. Дође ти некад шешир да накривиш (ако га имаш) и да запјеваш како већ умијеш, а некад ти опет мука припадне, па би да плунеш и окренеш натраг, иако ни тамо немаш куд, јер си, око све прилике, добрано забрљао куд си год пролазио.

Иде тако веселник живописац некаквим уским путем зараслим у шибљак, нит је колник ни Пјетачка стаза, а већ иза првог завијутка сам враг зна шта га чека: можда збијен муслимански заселак ушушкан у зеленило, можда тијесан, сјеновит кланац, пун промаје и хучања невидљиве воде, или ће га, пак, домаћински поздравити обична гола ледина с пар доконе коњчади која изненађено буље у придошлицу: канда није вук, а?

Једног дана, неминовно, с ивице неког брежуљка, пред њим ће у низини празнички бљеснути модра Уна, гранична ријека подгрмечког краја, а тамо, с друге стране — ехеј, мили мој! — и тамо, канда, има свијета, шушље је испод неба. Има, има ...

Хоћемо ли доље?

Пошло би се, роде мој, али како ћеш заборавити све оно што си оставио широм подгрмечких села? Није лако окренути леђа овоме благодатном крају који си населио толиким свецима, својом рођеном дјецом.

Мјесецима и мјесецима он је сељацима, за малу пару, моловао иконе светаца, мученика и угодника божјих. Најчешће је сликао светог Николу, заштитника свију путника, као што је и сам брадоња био. Њега је обично правио по свом лицу и подобију. Поред Николе доста је тражен и свети Јован, арханђеол Михаил, света Тројица, мудри врачеве Кузман и Дамјан, па чак и неки прастари, тамни, вучји свеци, заштитници марве, људи сумњиве вјероисповјести, али пријекно потребни човјеку сељаку.

Жене су, опет, најчешће поручивале Дјеву с Младенцем и свету Петку, па би се на благочестивој икони нашле овјекочевене и питоме голубије очи какве грмечке

чобанице која, онако тргаста и дућкаста, једва зна измуцати како јој се зове ћаћа и матер, а већ код стрица Тодора запиње у грдној неприлици:

— Ћић Тодор? ...Е, не знам како је њему име.

За љубав својих сељачких муштерија, скољених свакојаком невољом, грешни брадоња одступао је у сликању од утврђених црквених канона. Тако би, на примјер, неком косматом вучјем свецу утрапио у руке ловачку пушку или карабин умјесто крста. Вјери неће нашкодити, мислио је, а на поручиоца оставља добар утисак: ваљда ће и помоћи кад је овако наоружан. Ако се вук не боји крста, пуцаљке се, бели, плаши.

Најтеже је живописцу падало кад је за неког требало израдити икону светог Ђорђа, хајдучког свеца. Ваљало је ту насликати коња и коњаника, а то је врашки тежак и приметан посао.

Остали свеци обично стоје побожно, погледа дигнута небу, а овај Ђорђе, мегданција, ем је коња упропаћ нагнао, ем је објеручке скопао копље и пробада змаја огњевита.

— Бестрага му глава, још нек се само појави какав светац у фијакеру, а каква су времена изишла, нисмо ни од тога далеко.

Идући од села до села, брадоња би понекад уз пут застао крај каква пашњака, извадио блок и почео да црта неко коњче.

— Баш ми нарочито не личиш на Ђурђева бијелца, али бесплатном моделу није ред у зубе гледати — мрмљао је он, критички мјерећи добродушно грмечко кљусе.

Једне године, о Михољдану, нашој слави, нађоше се заједно код нас у гостима сликар брадоња, Петрак самарција и дједов рођак Сава, некадашњи познати лопов из Лике. На велику радост нас дјечурлије, они остадоше чак и трећи дан, кад су се већ сви гости били разишли. Рајски живот за нас: нико те не смије тући, гледаш необична путника како из браде говори, каве се пеку, па је згодација за крађу шећера, а и школа се може забушити, не долазе сваки дан брадати људи и самарције.

Тога дана, по подне, као напречац отријежњен, сликар одједном спопаде свој блок, лака корака спусти се низ сокак до наше појате, намјести се тамо на преврнуто корито и поче нешто да црта. Ми, дјечурлија, такођер живахнусмо и потрчасмо да тражимо дједа.

— Ђеде, ђеде, ено брадоња слика!

— Гдје слика? — прену се старац и погледа пут наше гостинске собе.

— Ено га код појате.

— Код појате? — избечи се дјед. — Откуд код појате? Како се тамо може сликати?

— Ено га, богами, сједи на кориту и нешто молује — потврди сад и лопов Сава. — Сигурно прави некаква свеца.

Дјед се зграну и застаде насред авлије.

— Брате Саво, ако су ова дјечица бесловесна, ваљда ти нијеси. Како ће свеца сликати крај појате, на кориту, еј?

— Иди па види ако мени не вјерујеш — мамурно прожвака старчић.

Дјед се неодлучно узврпољи стојећи у мјесту: ко ће ићи привиривати у један тако посвећени посао као што је сликање свеца, иконе? То је исто као да идеш загледати у олтар шта поп ради.

— Хм, шта велиш, Петраче?

Петрак самарџија, држећи на кољенима рашивену стељу од самара, гвирну испод ока на домаћина и мирно му предложи:

— Отиди, брате, па види, што се ту скањујеш.

Дјед се усекну, поисправи шубару и све некако поребарке, као да му је тијесан сокак, спусти се до појате. Ту опет застаде, на неколико метара подаље од сликара, и прокашља се.

— Хајде, стари, приђи, приђи — позва га брадоња не прекидајући посао.

Дјед се примаче још за корак-два, надвири се над сликарев блок и одједном се промијени у лицу и мукло протисну:

— Шта ти то радиш?

— Цртам коња, зар не видиш.

— Коња?

— Па да, зар не личи?

Дјед погледа нашу Миму, једну стару мирну кобилу, која је пасла ниже појате, и разочарано рече:

— Па то је кобила.

— Коњ, кобила, то ти је иста ствар.

— Иста ствар? — понови дјед потиштено.

— Ма шта је теби, стари? — зачуђено ће брадоња дижући поглед с блока.

— Шта ми је, шта ми је? — опет понови старац с муком се упињући да дође к себи. — Па зар ти нијеси онај који слика свеце?

— Јесам, па шта?

— А том истом руком сликаш и коње, а?

— Сликам.

— Па како то?

— Лијепо, брате. Шта ту има необичнога?

Онај пожмиреп, брат Сава, већ је био стигао да се неопазиче довуља до њих двојице. Иза њега стиже и Петрак самарџија.

— И ти који нама иконе правиш, свеце наше изобразаваш, па да те сад затекнем овдје код појате како коње сликаш, ај, ај, ај! — разочарано се вајкао дјед.

— Греота једна — несмјело се јавну Сава.

— Греота и срамота. Не дај боже да још чује онај хоџа из Поткалиња, туђа вјера, не би се живо од бруке остало. Гдје вам је онај што вам прави коњске иконе, питао би. Не би више смјели у варош, на пазар.

Брадоња се насмија.

— Говориш ли ти то баш озбиљно!

— Како нећу говорити, јадна ти мајка. Зар те ваљане, умјетне руке блатити и мрљати о штокакву кљусад, о старе кобилетине? О, о, људи божји. Толике свеце насликати, толике иконе, па се сад у коње замјешати.

Увијек осјетљив на све што је у вези с коњима, Петрак самарџија изненада се прогура до самог сликара.

— Вере ти, побратиме, би ли ти мени ово дао, ову слику?

— Би, брате, ево ти је.

— Шта ће ти то? — сумњичаво се испријечи

— Ето, волио би да имам.

— Коњску икону, а?

— Ваби је, вала, како хоћеш, али мени је драга. Гле, жив живцат, као да ће сад зарзати.

Дјед стукну од цртежа поднесена под нос и врекну:

— С тијем данас у моју кућу не увраћај. Тражи себи конак гдје год знаш.

— Добро, Раде, добро.

Сад се и брадоња нађе побуђен да се поново умијеша:

— Стари, ово ја скицирам да лакше могу насликати светог Ђурђа како јаше, еј. Светог Ђурђа, знаш. Дјед се још више забезекну:

— Светог Ђурђа на кобили, на мојој бангавој Мими?! Е, то ни некрштени Турци не би урадили. Нашли би бар бољег коња, они су старе бињеције.

Дјед се окрену лијево-десно као да тражи какву помоћ, па кад је не нађе, он сасвим заниједи, најађено пухну и здими без ријечи уз празан сокак.

Од тога дана дјед Раде некако намрзну нашу стару кобилу. Без разлога се издирао на њу, увијек му је нешто сметала, а кад би је стриц Ницо узео у заштиту, старац је само злобно вречао:

— Знаш ја њу, светицу. Ено јој Петрака самарције, нек је он пази, свакако је прешао у коњску вјеру. Носи у торби коњску икону, срам га било, старог човјека.

РАДЕ С БРДАРА

С

коро сваке године, у прољеће, нашу би кућу протресао један изузетан

догађај: долазак новог најменика. Стара газдинска кућа, отанчала послије свјетског рата, проријеђена шпанском грозницом, није се лако предавала. Још увијек је држала слугу, а то је био сигуран знак да смо и надаље неко и нешто. Истина, има у кући сирочади без оца, нашло се и дуга, а плијесан бриге, оне старачке и удовичке, већ се увлачи у нашу стару пространу дрвењару, осјетиш је по мирису. Има, значи, у кући неких кутака који „не раде“, неповјетрених. Нема ко, нема снаге, не стиже се.

Дође нови најменик, а то сваком у кући донесе неку промјену и сад ти се ваља њој прилагођаваш. Обично је најтеже домаћину, који му заповиједа и плаћа га, и ономе ко с њим највише ради. Најлакше је дјечурлији. Њима је најменик увијек занимљив, па још ако зна причати и воли се играти, ето ти љепоте у бога.

Па се некако подеси и то да свака кућа прибави своју „фелу“ најменика. Један домаћин увијек налети на свађалицу, па се ту поваздан ронда, богара и виле се потежу. Други нађе крадљивца, здипи тај и кућевно и комшијско, све што није за небо приковано. Набаса когод и на изјелицу, ноге би испод себе појео, а нашим првим комшијама сваког прољећа однекле добатрга и сам какав субенаст човјек, обично дјечачина, па ради цабе или за малу пару. Ни будала нема баш напретек, али се за нашег сусједа сваке године нађе по једна.

— Сретан човјек, па ето ти кажу за њега у селу — има цабног посленика по читаво љето. Намиришу га бене на сто конака.

Има најменика који су и у пјесме ушли. Такав је, давно још, био неки Симо Старчевић који се наимао код старијих људи, ожењених младим женама, својом неприликом, па о њему никла попијевка:

*Благо ти је Старчевићу Сими,
јаше коња и љети и зими.*

Већ се и заборавило кад је Симо одјашио на онај свијет, али пјесма остаде, па истом у згодној прилици живне и добродође као и у Симица времена.

Изгледа да је од куће и њезине чељади често зависило у шта ће се најменик преобратити. Тамо гдје сви у фамилији вичу и кућу на главу дижу, провиче се најзад и најменик. Ако су чељад гладних очију и брза на кашици, прохитриће се и туњав најменик, јер ваља му жив остати. Гдје у кући, опет, младо женско тражи себи ђавола, ту ће се чак и најзадње најменичко блејало једног дана досјетити о ком је ђаволу ријеч и чега му се ваља подухватити.

Добијеш тако најменика који је био на ситу и решету, па ти га сад поправљај како знаш. Код једног домаћина научио ово, уз другог заборавио оно, а као за пакост, нит је добро оно што је научио нит му је лоше било оно што је заборавио.

Око избора и тражења најменика у нашој кући бактали су се дјед и стриц Ницо, само је из године у годину стричева улога била све видљивија, јер је дјед уочљиво старио и повлачио се ближе кући. Ипак, његова ријеч, иако казана тихо и ненаметљиво, била је пресудна. Најменик је тада обично приман, јер кад већ ствар стигне до дједа, погодба је готова, он ионако нема срца да кога одбије.

Последњи најменик кога је дјед примио против стричеве воље био је неки Раде с Брдара. Упао је у нашу кућу једном око подне, бјежећи пред прољетњим пљуском, и чим је прекорачио праг, у прозоре и по крову запрашта као да бије град. Сви се у кући тргоше и празновјерно загледаше у придошлицу, а он, као да потврђује њихове слутње, злурадо подвикну:

— Аха, утекох ли му, лопову!

— А од кога то бјежиш, брате? — меко приупита дјед, рачунајући да овоме веселом тркачу, по свој прилици, мањка која даска у глави, па га је зато праведни бог обдарио брзим ногама.

— Бјежим од пљуска! — гакну ногати баја. Варакам се овако с њим читавог божјег лета откад знам за се.

— А који си ти? — опет ће дјед.

— Ја сам ти неки Раде с Брдара, ходам по најму.

— А код кога си сад?

— Ни код кога, тражим газду.

— Богами, баш нама треба најменик — живну дјед — Овај наш одлази за који дан. Ем си јака момчина, ем си Раде, мој имењак, баш добро.

— Ем је дошао с кишом — подругљиво додаде стриц Ницо, који је све дотле ћутао над неким послом.

— Нек је дошао, видиш да га сам бог шаље брани га дјед. — Што да га сад гонимо из куће.

Ја сам већ отпрве, свим срцем, био на страни овога занимљивог придошлице, али како мене нико ни за шта није питао, остало ми је само да позорно слушам како се стриц Ницо инати и одбија чак и да преговара с новаком.

— Нећу, стрице Раде, ето га теби па разговарај, погађај се ...

Зар да буде примљен тамо неко кога он, Ницо, није пронашао, омирисао га, погађао се с њим, свађао се, па тек онда га предочио дједу Ради да га и он види? Не иде то никако. Зар да падне тако с кишом, из облака, а ти с њим право у кућу?

А ја сам баш био за овога „из облака“ и с радосном стријепњом пратио сам како све више јењава стрицево „пунтање“. Најзад се свело само на горко мирење са судбином:

— Ето ти га, па му дај ако ћеш читаву кућу у шаке, старији си. .

Тих дана, иза Бурђева, кад се Раде с Брдара већ био устолочио у нашој кући, стриц Ницо мотао се около накостијешен као мачка пред псом-уљезом. Сви су га смиривали и митили:

— Дај болан, не рондај више. Пусти на вољу старом човјеку. Видиш да је болестан и да неће још дуго.

А новајлија се некако отпрве удјену под скут дједу, па се само њему обраћа за сваки посао, чак и за онај за који се питају искључиво домаћице.

— Стрице, да однесем крави напој, а?

— Однеси, имењаче, однеси.

— Откуд је он сад њему стриц? — љубоморно шишти запостављени Ницо. — Е, јест набавио кићеног синовца, нема шта.

Поче најменик залазити и у дједов собичак, иако је то био кутак гдје је малоко имао посла и гдје се без велике потребе није завиривало. Старац је од неко доба све чешће побољевао и свог имењака дочекивао је с блиједим смијешком, као да му неко од рода долази у походе.

— Хајде, име, хајде, улази.

Једном под зиму, уочи недјеље, на заједничкој молитви, дјед испод ока опази да се његов Раде не зна ни прекрстити. Сјутрадан он га узне на претрес.

— Имењаче, дедер се прекрсти.

Најменик замота некакву шару између чела и трбуха, да је крст — вала није, чак ни шокачки.

— Шта ти је то, кукавче?

— Па ето, крстим се.

— Хм, то у тебе некако запетљано. А знаш ли коју молитву: Оченаш, Богородице дјево?

— Не знам — искрено признаде чупави незнабожац с Брдара. — Далеко нам црква, а војску још нијесам служио.

— А знаш ли макар како се зове божји син?

— Богами, ја нијесам ни чуо да бог има дјеце — извали најменик с таквим искреним чуђењем да би чак и најокорелији жандарм повјеровоа како се у селу овога мацана још није чуло да је Створитељ залазио у те послове.

Дјед само подиже руке задивљен овим блаженим говеђим незнањем. Ваљда је једино оно могло да сачува момка од свега што се види и не види, и од бога и од рога.

— О, мој имењаче, невољо моја, а ја још мислио да те јутрос, у свету недјељу, пошаљем у цркву да се и ти зеричак богу помолиш. Аја, боме, не смијем. Ти би се тамо бечио у светитеље ко теле у шарена врата. И шта би ми онда казао драги бог, а? Раде, Раде, рекао би пријекорно и дигао свој свети прст, зар ти у мој дом шаљеш овако једно бесловесно бравче које ни бекнути не зна? Камо те да га научиш молитве, да га доведеш у ред, ти си га на душу узео?

Дуге зимске вечери, има се времена, па дјед запео да свог имењака угони у вјеру. Затворе се у старчеву собу да им укућани не би сметали и смијали се, и отуд се убрзо зачује потуљено жуборење:

— Оче наш, иже јеси на небеси ...

Стриц Ницо попријекло гледа у распукла врата, као да тамо зује стршљенови.

— Хм, изучиће за владику.

Понекад преко дана, блијед и зимогрожљив, дјед сједи уз огњиште, одсутно прати игру пламена и гласно мисли:

— Доћи ћу ја пред светог Петра, а он ће брже-боље из Ладице свој тефтер: дедер, стари, шта је с оним твојим Радојицом? Како шта је, рођо? Преслишај ти њега, чати ко из књиге, милина слушати.

— Хм, Радојица! — отровно фрчи стриц и од једа бјежи напоље. Баш ће свети Петар слушати свакакво говече и његово балегане — пљес, пљес! — ко крава.

До прољећа је дјед научио свог најменика Оченаш и Богородице дјево. Сматрао је да ће му то бити сасвим довољно да се упристојен појави пред лицем драгога бога, који ваљда није толико закерало да од некакве тамо најменичине тражи не знам ти какву премудрост. Шта ће кукавни туђи слуга, свак само гледа како ће га шаком за врат, а један је само бенасти Раде Ћопић, па ударио у школање да му се спрда село.

Око Ђурђевдана најменик примио своју зараду, пољубио се с дједом, скрушено се прекрстио пред иконом Киријака Михаила, наше славе, под чијом је заштитом и он те године био, и отиснуо се на пут. Натоварен као париц, дурашно је грабио друмом у сусрет новом газди и новом свецу заштитнику.

Дјед је разњежено пратио погледом своје духовно „чедо“ и мрмљао:

— Е, Раде, Раде ...

Сљедеће недјеље, ујутру, поћи ће ти дјед у своју собу да из кофера извади бритву па да га стриц Ницо обрије. Дуго је премегао по дрвеном сандуку: нема бритве, нема каиша за оштрење, нема троугласте турпије, нема бруса, нестало воштане свијеће коју је дјед својеручно „усукао“ себи за укуп. Са дна кофера, изненада изронила из тамног заборав, мирно га је гледала с јефтине слике ексцарица Зита, ни крива ни дужна.

— Е, шта ће сад ово бити? — гласно упита зачуђен старац, али њезино царско и краљевско апостолско величанство и даље је постојано ћутало. Дјед онда викну стрица Ницу.

— Никола, одидер види шта је ово. Нема бритве, нема ништа.

Стриц се одмах досјети јаду.

— Покрао Раде!

— Који Раде?

— Твој Раде, Раде школарац! — дим у дим испали стриц, једак и задовољан, побједнички срећан и дјетињски увријеђен. — Ето ти твога ђака, сад се можемо стругати мотиком.

Понесен, крилат, стрикан дуну напоље да растелали новост, а дјед остаде над испражњеним сандуком, над својим изневјереним надама, и тек у неко доба, кад га мину прво чуђење, он сажаливо промрмља:

— Е, Раде, Раде.

Није се знало обраћа ли се он то самом себи, будали, или Ради с Брдара, лопову, а можда и обојци у исти мах.

Брзо је дјед преболио штету, а било је тога и ван кофера, прође га и озлојеђеност, остаде само лако чуђење и сагорјели талог тихе туге. Тога прољећа често је поболијевао, лешкарио у својој соби и овда-онда поручивао по свог рођака и брата Саву, старог личног лопова, да му дође на разговор. Једном тако сјетише се и Раде с Брдара, па дјед замишљено уздахну, такоше му болно мјесто:

— Ма куд ми здипи посмртну свијећу, мајка га божија помогла? То ни Турчин не би урадио. Учио га, сјетовао, божју му ријеч казивао, а он — отресао све ко пас росу. Што бар мртва човјека не пожали, магаре недоказано?

На ту дједову невеселу литанију, брат Сава само повуче очима по соби као да стручно процјењује како је лопужанер обавио свој лоповски посао и припомену с неодобравањем:

— Брате Раде, најгори су у тој работи богомољци, душе немају: опири, однесе све, и кандило испод иконе. Никад с њима нијесам волио ићи. Куда те само ђаво надари да га учиш оченаше? Ето ти, баш ти то и треба. Зар би мени, на прилику, пало на ум да ти украдем свијећу, а?

И брат Сава скрушено заћута, као што и приличи једном скромном и честитом лопову који има срца и душе.

МАРИЈАНА

У

рано прољеће, кад опори жилави граб засвјетлуца првим озелењелим

пуповима, ево је — однекле се звонко јави кукавица: куку-куку!

За нестрпљива земљодјелца то је сигуран знак да наступа право прољеће (послије толико лажних невјерних најави!), а за ону ријетку немирну чељад склону скитњи, то је, опет, позив да се креће с досадног зимског лога — сви су путеви отворени.

То је оно вријеме кад се и у дједовог синовца Ницу, мог стрица, насели необјашњив немир. Најављују га туга и несаница, а на крају све то проговори кроз пјесму. Однекле с појила, кроз сив сутонски пепео, провуче се невесела арија:

*Маријано, коње да продамо,
да заједно у Босну бјегамо.*

У те тренутке, кад ноћ лази од подводна врбика уз голе њиве а лампа се још не пали, моја стрина, црнокоса Личанка, стигне закратко, кришом, и да отплаче нагнута гдјегод у ћошку над каквим послом.

Зашто плаче?

Све да и хоће, она вам то, можда, не би ни знала да одговори. Биће, ваљда, највише због тога што усамљени пјевач зове у заједничко бјекство ту непознату пусту Маријану, а не њу, Саву. Бог зна ко му је та Маријана за којом он сваког прољећа тугује. Па да, с њом би он да оде некуд у ову провлажену ноћ, кроз тамне шуме гдје сабласно стражаре у бијело обучене невјесте, дивље трешње. Је ли се поново зажелио Норд-Америке и хоће ли тамо да поведе своју незнанку?

Као да одговара на женина забринута питања, с појила се поново јавља Ницо са својом пјесмом:

*Маријано, вечерај па лијежи,
а ја идем куд ми срце тежи.*

Ето ти га нà, што ти је невјерно мушко срце: звао је, до малоприје, незнанку да заједно бјеже, а сад — одох ја и сам, остављам те.

Сад се моја стрина још више расплаче. Иако се и овога пута помиње Маријана, њој се, ипак, чини да је ова нова пјесма баш њој намијењена. Саво, вечерај па лијежи, а ја одох! Куда? Куда ли то тежи срце узнемиреног пјевача?

Виде ли то у кући, не виде ли, како тугује Ниџина млада, ко ће то знати. Она се највише стиди старог домаћина, мог дједа Раде, а и не слути да је баш он први открио њезину тајну тугу.

Бата старац тамо-амо за неким невидљивим послом, незадовољно шмркуће, а кад се стриц Ницо појави на вратима, он само прогунђа никог не гледајући:

— Добиће неко вилама иза рогу, па ће га проћи воља за Маријаном.

Охо, кад већ он тако каже, онда крупни млини мељу. Вилама се обично пријетило мом стрицу Ници, старом виловњаку, спадалу и стрмоглавцу, кад би тај улетио у какву крупну петљавину, а он је, дао бог, читавог вијека упадао из неприлике у неприлику. Није он цабе био онај дједов „весели Ницо“ од кога се уви јек очекивала само каква неподопштина и замешатељство које ни сам ђаво није кадар да размрси.

А шта је сад ово, најновије?

Како шта је! Ама, зар неко из поштене старе Ћопића куће има образа да јавно и отворено, пјесмом, помиње тамо некакву чупоглавицу, а овамо има поред себе живу-здраву своју вјенчану жену? То се, гласно, није чуло откад су Ћопићи на огњишту ватру пропирили. Пјевање је момачки посао, а ожењен човјек — јарам на врат па тегли и ћути.

Опробао дјед најприје да се посавјетује са својим рођаком Савом, познатим лоповом и згубиданом. Иако га је сматрао рођеном беном и ништавком, ипак је држао да је најбоље, прије свега осталог, попричати са неким од родбине, особито ако је то старији човјек.

— Ех, старији! — кукао је дјед. — Баш ми је и мој Сава од старости нешто стекао. Бена се родио, бенаст и остарио. Главаш у Бихаћ, Главаш из Бихаћа.

На Саву није требало дуго чекати. Чим се јави кукавица, ево и њега с празном торбом, тражи жита.

— Раде, брате, само да се спасим до првог снопа, а у мене јечам, ено га, још мало, па ће ушилјити бркове ко Мађар из Мармарош Сигета.

— Е, брат-Сава, тако ти сваке године, а ја тога твог Мађара још не виђех као ни своја леђа.

— Раде, брате, немој бити злопамтило. Зар си ти спао на то да памтиш све оно што клепеће каква бенаста старчина?

— Гле, он још мене и кори — гунђа дјед и прелази на своју муку. Прича брат-Сави о своме Ници и његовој пјесми.

— Маријана, Маријана? — преслишава се Сава. — Ехе, јесте, богами, још прије него смо се из Лике доселили, уназад четрдесет година, била је у Манитој Драги једна Маријана, хајдучки јатак. Да то не буде та?

Дјед само издубока хукне и загледа се у Саву као да је овај, прибогу, у најмању руку рогат.

— Знаш ли шта је, Сава: осим тога крста на теби, ти си, брате, једно право правцато, пуко пукцато бесловесно бравче. Откуд Маријана из Маните Драге кад се Ницо онда није био ни родио?

— Е, онда није та — мудро закључује досјетљиви Сава.

— Како ће и бити, брате — смекшава се дјед. Он пјева, пјева некако жалобитно као да три дана крува није јео, а јадна младица погибе од плача.

— О-о, то није добро — гуди потиштен Сава, а баш му ништа паметно не пада на ум. Опустила чемерна глава ко крупска марвена пијаца у понедјељак иза поноћи, све по њој само неке трице, слама и још понешто што није за причу. Шта да му радиш?

— Да ту не буде каква беспослица с неким окоближњим женским чељадетом, тога се ја бојим? вајка се дјед.

— Шта би могло бити? — чуди се Сава. — Ницо није крадљив човјек па да му треба јатак.

Ма колико да је у тим стварима био честит и неискусан, дјед Раде је за љубав био чуо бар као за беспослицу о којој није лијепо ни говорити. Међутим, брат Сава ...иако се три-четири пута женио и туце дјеце изродио, ипак ни о каквој љубави поњатија није имао, нит је о таквом нечем штогод чуо. За младих дана, причало се, једном је, обноћ, спазио неког човјека како искаче кроз прозор од његове жене и надао је за њим грдну вику јер је мислио да се ради о неком лопову. Узалуд су била двосмислена набацавања његових пајдаша да је то, вјероватно, Тодор Дамјановић био код његове Драгиње.

— Бог с вама, шта ће Тодор код моје Драгиње кад већ има своју Ђују?

— Па да промијени човјек.

— А што би мијењо? Мијења се кобила кад неће да вуче.

Какво је онда чудо што дјед није успио од Саве ништа извући ни својом напоменом о „беспослици“. Још је само запетљао читаву ствар, јер је Сава почео да тртља такве говеђе будалаштине да је дјед само уздахнуо и сјетио се својих спасоносних вила:

— Чујеш ти, брат-Сава, још су оне моје виле у животу.

Отперјао Сава друмом, однио пуну торбу, а код наших кућа остало разбољено прољеће пуно ноћних шумава, завијено цвијећем и пуповима, оживљено стричевом вечерњом пјесмом и кришом потапано стрининим ноћним сузама.

— Ех, свете виле! — грози се дјед и пуше обрван бригама и старачком несаницом.

Тих дана, дједу за утјеху, а нама, дјечи, на радост, донијеће ти ђаво у нашу кућу брадатог иконописца скитницу и, заједно с њим, просјака инвалида Станка Веселицу с његовом дрвеном ногом.

Мучио се дјед, околишавао, па ће ти онда, отворено, испричати своју кућевну невољу. Пропјевао Ницо, ожењен човјек, почео да будалеса и немир у фамилију уноси.

— Хоће Ницекања, у свашта ће тај заћи — спремно дочекује врагометни Веселица. Он је још од минуле јесени назубан на стрица Ницу због неке пијанке код ракијског котла у којој је Веселици изгорјела његова дрвена нога, па пукла брука испод читавог Грмеча.

Сликар брадоња већ много мирније суди о читавој ствари.

— Чујеш, Раде, па не мора то баш бити нека ту, домаћа Маријана. Бог зна због чега то човјек тугује, па кроз пјесму олакшава души.

— Хм, тугује. Шта има да тугује? Ђопића кућа пуна свега ко шиц, ничега није жељан.

— А зар ти, Раде, никад у младости туговао ниси? Знаш, онако, рецимо, за нечим што је могло бити па — није се остварило?

— Јок, брате, баш никад — тврди дјед, иако му није сасвим јасно шта га то брадоња, у ствари, пита.

— А зар твоја покојна жена није понекад уздисала и теби се пожалила на нешто из дана своје младости?

— Ехе, бог да је прости, веселницу! — одмахне дјед сјећајући се своје Милице, жестоке ракијашице. — Дешавало се, богами, кад коју више потегне, она ме напопасти корити како је у своје вријеме могла да се уда за лугара и да данас буде госпоја лугаруша па да је види бог: увијек пуна боца уз кревет, а у орману начет пршут.

— Па ето, макар и то — од невоље се сложи иконописац. — Олакша пјесма души како год окренеш.

— Па нек буде и тако, али дедер ти мене поучи како да ми њега излијечимо од те будалаштине? Жао ми, браћо, младице, начисто увену грешно чељадешце.

— Није ту лако лијека наћи — вајка се брадоња. — Мораш, просто-напросто, пустити да се рана сама смири и зацијели.

— Рана! Каква сад рана, ко се богу моли?! — вришти дјед у себи, а већ види своје пресвете виле како сијевају као бич светог Илије. — Зар Ниџина будалаштина да се раном назива?

Као да чита дједове мисли, и Веселица завречи с друге стране огњишта:

— Какав драги ајдамак у шаке, па по голој старки ожежи, ожежи! Ето ти њему најбољег лијека.

Сљедеће ноћи збио се у кући важан догађај, ождријебила се наша кобила. Добила малу кобилицу. Велика је то ствар била и за одрасле, а за нас дјецу — мани га! — већ смо хтјели тога чаробног јутра а у школу да не идемо.

Под предсједништвом мога дједа, у дворишту, на дрвљанику, засједао је свечан скуп: ваљало је малој кобилици изабрати име.

Гонетали и ређали старци сва могућа коњска имена, поменуле се све познате сеоске кобиле, па је пао чак и тај предлог да се принови дадне име бивше царице, Зите. Томе се, наравно, успротивио сам председавајући, мој дјед:

— Зита је помињана и у цркви, с олтара, греота би било да се паригче тако крсти.

Окрени-обрни, док ти истом Веселица подскочи с мјеста као да га убодоше шилом и дрекну:

— Ево та — Маријана!

— Каква Маријана?

— Маријана, чујете ли! Кад јој такво име дамо, убио ме гром ако ће се ваш Ницекања икад усудити да зацјева о Маријани.

— Богами ти је та на мјесту — сложи се иконописац. — Види врага, свему ли се овај Веселица досјети.

Заиста, те исте вечери, на појилу, стриц Ниџо, опсједнут свечаном тишином и сјетним бљеском вечерње воде, заусту да зацјева, али тек што испотиха отегну „Ма-ри-ја . . .“ — кад се напречац пресијече и заћута. Изиђе му пред очи танконогог неспретно ждријебе и он само пљуну и опсова:

— Дабогда пребио и ону другу ногу, гад шантави!

Замуче тога прољећа мој стрикан као да никад ни пјевао није. Превари се тек понекад, па стане опрезно да зузуће као хрушт, крупна мајска буба, али чим спази оно проклето ждријебе, сјети се Веселице, и одмах се наљути и замукне.

— Дрвењак злобни, шта ли је само измислио, пси му браду лизали.

А Маријана расте и цилита се, мажена од читаве куће, нарочито од моје стрине Саве. Она јој исплела и око врата везала кићену огрлицу од црвене и жуте вунице да јој ждробенце љепше изгледа и да га заштити од урока. Једини стриц Ницо гледа кобилицу попривеко и гунђа уочи сваког пазарног дана:

— Хех, порез неплаћен, а овамо се око куће утркују докона ждребад. Вала ћу једном ...

Дјед Раде, опет, гуди не гледајући ни у кога:

— Зажелио се неко вила, видим ја.

Испаде од наше Маријане невиђено лијепа кобила, кобила и по. Кад год би је видио, њезин кум Веселица одушевљено је кријештао и ударао се по својој дрвеној ноzi.

— Их-их, види је само! Аки-бегова кобила, Васиљевића Алат, па одмах за њима наша Маријана, трећа.

Стриц Ницо се на то само незадовољно рогуши, вино-винцато плашљиво коњче, и бронда себи у њедра:

— Е, јест ми лијепа, баш си нашао љепоту, шантавче карпатски. Што те руска граната није сасвим упљескала па да више не лапараш овуда својом поганом језичином.

Ипак је стрикану најтеже падало да кочијаши, кад би се путовало некуд у околину, на црквени сабор. Сједи он сам напријед, швићка камцијом, а на метар испред њега љуљају се сјајне округле Маријанине сапи. Дај сад зини и запјевај, мајчин сине, у овој тјескоби, кад се пред тобом, надокхват руке, изазивачки поиграва Веселичина кумовска напаст! Гром га убио и Веселицу!

Путује се, путује, понекад и јури уз клепет и зврјање кола, а ипак ...ипак ти је глупава поруга стално испред самог носа, никуд од ње побјећи. То ти је овај тијесни живот, ђаво да га носи!

СВЕТИ РАДЕ ЛОПОВСКИ

Кад је стриц Ницо при кући, онда ће ти разне скитнице и потукачи нерадо

увратити код нас. Знају да их „Брко“ баш нарочито не трпи, па иако им ништа неће приговорити, нарочито пред ђедом Радом, он ће се ипак намрштити, зловољно заћутати, а првом згодом издераће се на мачку:

— Пис тамо, таман ми још и ти требаш?

— Још и ти? — толкује у себи вјечито опрезан скитач. — Значи, братац, да то ја нисам добро дошао, а овамо се, као тобож, мацану приговара. Е, Брко, Брко, пољуби ме у ...

А стриц их, у ствари, зато не трпи што је и он сам једно божје зазјавало, ајкара и рођена луњалица. Препјешачио је читаву Норд-Америку од Невјорка до Ванкувера, од Атлантика до Пацифика, одступао са српском војском од Овчег поља до Сан Ђовани ди Медиа (ди не дува!), па се опет, жив, здрав и лака корака, приповратио натраг и прошибао „табановића фијакером“ све од Солуна па чак негдје до иза Загреба, а можда би згодио и даље, али га је, вјероватно, опет и тамо дочекала некаква вода.

— Мог веселог Ницу само вода зауставити може — жалостиво се вајка дјед. — А све се бојим, има неко доба, да му ни она у крај стати неће.

Зна се, циља то дјед на стричеву намјеру да сели из Босне у Банат, на добровољачку земљу. Ваља ту пријећи и Саву и Дунав (Уна да се и не помиње!), али ни то, изгледа, Ници не смета. Острвио се човјек, па то ти је.

— Никола, синко, притрпи се док макар ја не склопим очи, а онда како ти драго — уздише дјед и не гледајући свог немирног синовца.

— Притрпи се, притрпи — чантра за себе стриц Ницо и попријeko загледа каквог намјерника, птицу луталицу, који се рашчарапио у хладовини под орахом, па натенане распреда с дједом Маркове конаке.

— Ти се, Ницо, притрпи, сједи гдје си ту си, а овамо штокакви: ноге пода се, штап у драге шаке па распали куда га очи воде. Ехеј, с главе скинуто, испод репа извађено, нит му старо кашље, нит нејако плаче. И ја бих тако знао.

И да чудо не гледа очима, огорчени стрикан обично здими некуд на њиву, хвата се плуга, српа или мотике и све напрескок, као да му се некуд жури, распали да обавља мукотрпан и једноличан земљодјелски посао, који не трпи ни журбе ни заноса. Биће сјутра цоктања и отпухивања кад се на њиви појави дјед Раде.

— Е, мој Никола, мој Никола, затрке се на кобиле скаче, а плуг и брана траже друкчију памет.

Ако стриц отпутује у Банат, да прими наполицу са своје добровољачке „парцеле“, или ако га спапоњају у „ћузу“ због политике, то се већ брзо прочује и прозна међу дједовим необичним пријатељима. Ево их онда, извиру, неко путељком из кукуруза, неко плови царском џадом, цестом државном, па још се и на кобили љуља, трећи трнапи из првог сутона право за вечерњу софру — дућ! — а некакав пријашин, гле га, као да му се богзна како жури, зајашо преко плота, гдје и није лијепо вид јети старијег човјека ако већ не јури туђа говеда из своје љетине.

— Види мога Раде, види мога Раде — виче придошлица још с друма, испред авлије, па му то некако испада као да то дјед њему у госте долази, а онај га дочекује добродошлицом. Тако и обанђијају добродушну старину, па не може себи да дође.

— Па гдје си ти, мој Радоје, што тебе нема? — какоће побро улазећи у двориште, а дјед се правда, весело ширећи руке:

— Шта ћеш, обладао посао, притисле године, не мили се човјеку никуд с прага.

— А како те ноге служе? — пропитује се путник, коме су његови неуморни краци главна спрема, и, да би показао бригу за дједа, већ га услужно нуди:

— Сједи, Раде, сједи, отпочини.

Пошто је тако гостољубиво прихватио дједа у његовој рођеној кући, придошлица пође да провјерава шта се то случило са стрцем Ницом:

— А наш Ницекања опет награјисао због политике, а?

Дјед само немоћно, с грдним чудом и неразумијевањем, подиже руке и закратко остаје нијем: нит је човјек шта украо, нит се тукао, а ето ти, опет, отисну се низ урвину камен, проломи се лед под ногама, гром пуче — тако нешто! — и оде Ницо, нестане га.

— А колико је зарадио, кукавел?

— Шта га ја знам, то ти се код политике никад не зна.

— Ехе, и треба му тако кад се беспослицама — бави какоће придошлица. — Паметан човјек побије се, украде јаре, па одгуди у бувари колико га спада, а политичар никад не зна своје порције.

Једном тако, уз кукурузово брање, накупи се у нашој кући читав буљук разних потукача. Најприје стигоше, у друштву, сликар брадоња и Петрак самарџија (нашли се у Цазину, на коњским тркама). За њима се испили калајџија Мулић, гарав и весео, а убрзо послѣје њега, као да иде у потјеру, допраши, још веселији, наш сеоски пјесник Буро. На овако лијепу времену ни њега није држало мјесто, па дунуо од куће да тражи друштва и разговора.

Стриц Ницо већ дуже времена био је у Банату, отишао да се нађе око бербе кукуруза, па жива згодација да се људи малчице разбашкаре и даду срцу на вољу.

Гдје је друштва, ту се нешто и потроши, нађе се чашица ракије, макар оне укопне, а опет, гдје ракија замирише, ту ти се часком створи и дједов „брат Сава“, стара лоповска перјаница од камене Лике. Скромно се понамјести Сава гдјегод у ћошку, мало прича, помно слуша, али зато чашу не промеће.

Нашла се у сликара нека цркавица, исповратио и самарџија заосталу пару, пребројао се калајџија, нешто набацио и дјед Раде, елем: обувај, Бранчило, опанке, боцу у шаке па у бирцуз, по ракију.

Отпирио сам као заобадан, а натраг дотутњао ознојен и срећан. Како и не би, повјерен ми је тако важан задатак, читава војска на мене чека. Није чудо што су уз пут, заједно са мном, подскакивала околна брда, куће и плотови.

За своју услугу био сам награђен тиме што сам се слободно могао понамјестити међу госте и слушати њихове разговоре. Ништа ми друго није ни требало. Што су ме прескакали с ракијском чашом, то ме нимало није жалостило. Поред мене је била букара пуна воде, па сам ја сам себе обилато частио, залијевајући се по њедрима, све док се нисам надуо као жабац.

— Бестрага им глава и овим старијима! — умовао сам буљећи у месингани крстић на дну букаре. — Е, јест ми неко велико задовољство напиту се.

А дружина је настављала да се части и галами постајући све гласнија. Јавнуо се чак и „брат Сава“, иначе никакав егленџија, и започео причу о некаквој куми Стаки Сакраџиној, како је, у своје вријеме, потјерала крмачу на пазар па у путу, драги мој ...Још прије четрдесет година он је први пут кренуо с том историјом, али никад није стигао да је исприча до краја, и тако се грешна кума Стака већ скоро пола вијека бочи и путује с том својом срећном крмачом, а никако да обави посао.

Чуо се у почетку и сликар брадоња, али, како је дан одмицао и ларма расла, он је постајао све тиши и расијанији. Зузукао је нешто себи у браду, одсутно кружио погледом по друштву и најзад се латио свог цртаћег блока и почео нешто да чрчка и маже. Радио је то тако смирено и удубљено као да је сам на свијету, а људи око њега, опет, настављали су свој разговор и пиће не обраћајући пажњу на његов посао. Чинило

се да их је сликар нечим омађијао и учинио се невидљивим, па сад неометано продужује са својом чаробњачком работом.

Тек у неко доба брадоња се прену из своје опчињености, поисправи се на сједишту, баци блок на ниску софру пред собом и сасвим трезвено рече разбијајући чаролију којом је био оклопљен:

— Ево светитеља, нов новцат, као испод чекића!

Сви се изненађено тргоше: шта је сад ово?

Паде светац међу њих однекле одозго, из раскошне орахове крошње! Како, због чега — питај бога! Ко ће проникнути у тајанствене путеве чак и оних прастарих смирених богоугодника којима се одвајкада зна годишње доба и дан када ће доћи, а шта тек да кажеш за једног оваквог коме нико не зна ћуди и навике?

Сви су буљили у слику насред софре, а нико и не погледа у аутора, брадоњу, као да он с читавим тим послом нема баш никакве везе. Једино је калајџија Мулић, муслиман, трпко мрштио лице као да је појео зелену оскорушу, за њега је свака цртарија била недопуштена, ђавоља работа.

Као да се том сликом откупио од свог веселог друштва, брадоња се диже и крену према потоку (знао сам: иде да гледа рибе у оплићалој, смиреној јесењој води), а зачуђена дружина остаде да гонета каквог ли то свеца изненада добише.

Незнанко је малчице личио на светог Николу, али откуд он сад испаде? Зна се да је Никола велики путник и заштитник свију потукача, али, ипак, и поред свега тога, неће ти се, вала, тај зимски светац приказати људима овако рано у јесен, па макар се пила и боља ракија него што је ова, биргашка, трипут крштена.

Да није свети Вратоломије, бог ти га помогао? Тај има посла с дрвећем и висином, па, ево, спузнуо с ораха и нашао се ...Јест, врага, откуд сад он! Вратоломије долази с трешњама тичаркама, кад се дјечурлија највише веру по воћкама и вратове ломе.

— Да не буде неки вучји светац? — прожвака забринут самарџија и укуси очи према софри. Он је једино зазирао од вучјих светаца и у њихове дане није се нипошто лаћао свога посла. Шта би радио, грешник, да се због његове кривице чопор шумских разбојника окоми на коње?

Ту се поменуше и свеци „од ножа“, па женски свеци „од предива и сновања“, па они „вјетрени“, па ...Чак се и ја нађох побуђен да им помогнем у рјешавању загонетке и већ заустих да поменем јединог свеца кога сам знао, светог Брцка-Прцка, али се сјетих какву смо грдњу због њега извукли и ја и стриц Ницо, који ме је с њим упознао, па паметно заћутах, ваљда први пут у животу. Узео сам слику са софре и обрадовано гракнуо:

— Ово ђед Раде!

Познао сам добродушно, мило старчево лице упркос дугој бради и светачкој потковици коју му је додао сликар.

Пјесник Буро спопаде хартију из мојих руку и задивљено потврди:

— Раде, свега ми на свијету!

Дјед само поблиједи, лице му одрвени и очи стадоше. Сад је још више личио на неког праведника с иконе. Покушао је да нешто каже, али му се кроз стегнуто грло проби само некакво кашљиво старачко гргутање.

— Аха, сипљиви мој парипе, ево и тебе посветише! — весело дочека самарџија. — Вала, и вријеме му је било.

Дјед је и даље пренеражено ћутао, као да више није чељаде од овога свијета, а друштво живну и окуражи се. Бестрага му глава, нек је коначно ријешена и та загонетка са светитељем. Могли су, онако у незнању, налетјети на каквог ћошкастог и љутитог божјег угодника и замјерити му се, па зло по њих. Овако, Раде је њихов, па таман ако се и посветио, лакше ће се с њим изићи на крај.

Једино брат Сава као да се није узбудио због читаве те наклапалице око дједа. Он само поиздаље гвирну у цртеж и мирно рече:

— Какав брат Раде. Видите да је некакав светац.

— Раде, Раде! Та имаш ли ти очи, ноћна тицо личка? — инатио се самарџија.

Сава више није налазио за потребно ни да провјерава оно што је већ једном видно. Погледа само дједа и сјетно уздахну:

— Богме, кад прољеће дође, а у чемерног Саве нестане жита, нема он да се умоли ниједном другом свецу осим Ради Ђопићу. Молио се, не молио, ниједан други не помаже. Је л тако, брате Раде?

Чак ни то тријезно сиротињско Савино мудровање не поможе дједу да себи дође. С муклом празновјерном стравом зурio је у ону слику не осуђујући се ни да је додирне. Та хладна „светачка“ одрвењелост, попут невидљиве струје, разиђе се неосјетно по читавој дружини. Престадоше Ђурине и самарџијине шале, спласну разговор. Из лепетаве орахове крошње просу се шапат и належе зеленкаста сјенка, далеки предзнак сутона и вечерњег покоја.

Брат Сава, стари ноћник, једини се прену на тај једва примјетљиви наговјештај својих сати. Премјери читаву дружину неким сасвим новим погледом, избистреним и будним, прикова очи за напуштену слику, запрепашћено жмирну, па брже-боље скочи, скиде капу и скрушено пољуби дједа у руку.

— Јеси, брате Раде, сад и ја видим да јеси, познао сам те ...Па припази и мене, лопова и грешника, погледај и на моју страну, своји смо некад били док си по земљи ходио.

Заштити раба божијега од жандарске руке, од лугарске пуцаљке, убрани ме пред драгим богом да ми се никад не замрсе пути ...

Очита Сава своју литанију глатко и рјечито како се нико не би надао, поново ћокну дједа у судланицу и с капом у руци кротко се упути према авлијским вратницама.

Сви га зачуђено и ћутке испратише погледом, а потом се све очи упитно окренуше према моме дједу.

— Раде, шта је сад ово?

Занијемии, пренеражени дјед још увијек је зурио на ону страну куд му измаче посљедња узданица и ослонац, трезвени брат Сава, који је, ево, на крају и сам повјеровао у чудо. Види га, топи се и нестаје у сутону, измиче неповратно као читав овај невјерни, лаживи живот. Шта ћеш, дошло вријеме да се умире, па то ти је.

У нелагодној тишини одједном се зачу некакво храпаво гргутање, нешто тако као кад кобила осјети да јој је ждријебе негдје у близини, па му се јавља, њежно, преко пуних уста, не заборављајући при том свој најважнији посао, пашу.

— Ињи-њи-њи, их-хи ...

Пригушено рзање убрзо прерасте у гласан, грохотан смијех. Самарџија Петрак лупао се по бедрима и весело ргетао:

— Аха-ха-ха, убрани ме, вели, брате Раде, од џандарске руке, помози да ми се не замрсе пути. Охо-хо-хо, знам ја његове путе: до зоре ће смотати бар нечији нарамак сијена, ако већ ништа друго.

— Хоће, вјеруј ти богу — потврди маштовити Ђуро.

— Охо-хо, људи, досад смо имали вучје свеце, па вјетрене, па женске, па ове, па оне, а сад, ево, стекосмо и лоповског. Свети Раде Лоповски, аха-ха-ха! Помени само његово име, прекрсти се, па слободно у туђи тор. Охо-хо, чујеш ли ти ово, Раде, стари мој ђогате?

То распојасано самарџијино гроктање прену и дједа из покајничке одузетости, и он се приорну и подскочи као нападнут пух.

— Их, пресвете моје виле! Срећа његова што је отишао. Куд га, овако жив, теглим на леђима по овој грешној земљи, туд ми је већ и као свецу одмах нашао посла, срам га било. Баш је њега брига што ћу ја умријети.

— Ехе-хе, живјећеш ти нама још колико ти драго, а брату Сави шипак! — њакну самарџија. — Дедер брзо устај и тражи ону своју укопну ракију, нема теби још задуго пута на онај свијет. Хајде, хајде, никад је бољи људи ни попити неће.

— Вала ћемо је пошљокати, па нек се и то чудо прича — диже руке дјед предајући се поново разгаламљеном неуништивом животу, који је тако бучно и безобзирно јуришао чак и на њега, новопеченог свеца.

Одбаврља дјед у свој собичак и ево ти га убрзо с поклоном: до врха пуна литарска боца замотана у његов стари вјенчани пешкир, као што је и био ред да се чува ракија спремна за покој душе.

И тако, те незамјенљиве чудесне ноћи, дјед је, жив живцат, заједно с најбољим достовима, у здрављу и веселу попио своју укопну ракију. И што се боца више празнила, старац је постајао све куражнији, као да из оне литрењаче претаче и поново враћа у своје жиле све ватре прохујалог живота. Сјетио се чак и брата Саве и пожалио „што рђа није ту“, па да и он види вајде од ове стрмоглаве вечери, кад се бенасти стари Раде ритнуо на смрт, па чак и на свој беспријекорни праведнички живот.

— Баш си ми нашао кићеног свеца — гакао је он жижећи заложеним очима у сликара брадоњу. — Е јеси право говече, па макар да молујеш не знам какве божје угоднике. Ја светитељ, је ли? Болан, чоче, ја сам стотину пута пожелео да манем и кућу, и чељад, и своје село, па да заждијем кроз бијели свијет, странпутицама мог веселог Нице.

— А нама се ругаш, а! — весело дочека самарција.

— Па, болан, људи — то ни попу казао не би! — толико сам пута сањао како са истим овим својим злосрећним Савом идем некуд у крађу волова. Огранула пуста мјесечина баш као вечерас, а нас двојица . . .

— Аха, кажем ли ја, прави лоповски светац! — опет се утаче самарција. — Ево нама пред богом адвоката, не би оваког нашао одавде до Цазина.

Ех, Цазин! Име те вароши с краја свијета звекнуло је испред мене као сјајан сребрни талир-петача (од пет круна) и својим радосним циликом испунило ову ноћ, и без тога шашаву, некаквим великачким пијаним мјесецом, који је сваки час упадао у моју букару и љуљао се у црној води сјенећи ми очи.

Тако омађијан, отпловио сам за дједовим петама и до нашег заједничког кревета, из једног сна у други. Више се није дало разлучити с које стране стоји прави живот, а с које мјесечева варка. Измијешале се скитнице, лопови и свеци, баш онако како ће најљепше бити за мене, а ваљда и за мог дједа, честиту старину, која се тако лијепо умјела наругати вјечитим страшним сјенкама иза крајње границе свијета, тамо негдје за свјетлуцавим сребрним Цазиним, градом из Самарцијиних прича.

МУЧЕНИК САВА

роћи ће ти нешто око дан-два од онога зачараног јесењег поподнева кад је

живописац брадоња насликао дједа Раду као светитеља (са строгим брадом и небеским ореолом око главе), а ево ти једног руменог предвечерја брата Саве, дједовог рођака, па ће ти, одмах с друма, право на наш арман (гумно) гдје су левентовали брадоња и самарџија. Цоцну стрином у гомилу сламе, подбочи леђима засјечену обалу иза себе и гргутну:

— А мој брат Раде сигурно у млин отишао, а?

— У млин — одвали самарџија.

— Е, баш добро што није ту. Знаш, ја кренуо к вама по једном, да кажемо, благочестивом послу.

— Хе-хе, а што би то као могло бити? — неповјерљиво зарза самарџија, а и брадоња изненађено погледа у чупоглавог старца као да се чуди откуд ли му излети она црквена ријеч „благочестив“.

— Шта ја то чујем, Саватије, а?

— Ево, сад чуј: ја уперио циле теби да ми даш онога мог Раду што си га неки дан живописао. Не би ли ми то некако обавили кришом, да брат Раде не сазна?

— Види, види, кажем ли ја да ту нешто има док се овако касно долази — отегну самарџија. — Коњокрадичка посла, па то ти је. Шта ће теби, на прилику, један такав ...Чуо си, ваљда, да смо га оне вечери, онако у шали, стрпали у лоповске свеце, па ти одмах потегао, а?

— Шта ће ми? — поникну Сава. — Па и ја сам, да речемо, жив створ, пожелим се разговора, па би рад имати некога свог, болећега ...Баба ми умрла, синови сваки за својим послом, па куд ће стари човјек нег да разговара ил са свецима или са мртвима.

— Аха, види ти! — ждракнуше очима оба слушаоца. — Овдје се вечерас помињу све саме „небесије“ — свеци, усопши раби божји — а онда, у таквој прилици, није далеко

ни онај репати репоња, име му се не поменуло! Дедер да ми мало побоље послушамо шта овај ту бобоњи као баба из каце.

— Па тако — наставља Сава — да вам право кажем, с мртвима ја и немам богзна каква разговора, слаба је од њих вајда, а свеци ...ех, и ти свеци ...Они моји стари, некадашњи Дамјановићи, нијесу ни умјели изабрати себи прикладног светитеља, нег узели некаквога, боже ме прости, гољу у јарећој кожи, босога ...

— Светог Јована! — досјећа се брадоња.

— Па да, брате, њега. Тај, канда, ни себи није знао помоћи, а камоли ће тек мени. Ударио крај себе сикиру у пањ па се удудучио, а ја, чим га погледам и видим ону бравећу бекињу на њему, одмах ми на ум падне нечије јаре или јагње. Због тога сам се, ваљда, и прокрао у младости.

— Саблазнио те твој светитељ заштитник, а? — насмија се сликар.

— Ех, заштитник! — прогунђа озлојеђен Сава. Вала ми се био на главу попео. Пођем увече некуда, тако, по свом послу, шта се кога тиче куда ћу, а он ...чисто ми се чини да је кренуо назорице за мном са оном својом сикиром. Хм, светац? А шта ће њему сикира кад је светац?

— Е, видим ја, свеосве, да теби треба дати овога брадоњиног новопеченог божјег праведника, Раду Лоповског, он би теби прогледавао кроз прсте, па ти куд пошо да пошо — утаче се самарција.

— Па и би, вала, право кажеш. Већ ми додијало да у кући имам божијег шпијуна.

— А шта ћеш са светим Јованом, бог те не убио?

— Даћу га ономе свом најмлађем сину, који се преклани одијелио од мене и скрпио кућу горе у крчевини. Нек му и свети Јован ломи ноге по оним пањевима, као и он. Имаће бар о шта тупити ону своју свету сикиру.

— Е, многоме је стари Раде пружио руку, па што не би и своме кићеном Сави, коме ни у најгушћој помрчини никад није требало калауза — припомену самарција без имало злобе. — Хајде, дај му ту слику док Раде није избио од млина.

Брадоња отвори свој нераздвојни блок, пронађе новоустоличеног свеца и пружи га Сави.

— Ево, замотај га у ове новине да ти се не истаре о тај твој куху, а и да га ко не види уз пут. Лопов и светац, лијепа парада, тамо му некако баш и треба да иде, да не крива ни тамо ни амо.

Те исте вечери, малчице шапатам, а више немушто, без ријечи, на скровиту мјесту, иза своје батаљене појате, Сава се исповиједао и повјеравао светом Ради Лоповском, своме

душевном личном свецу, који ће кадар бити да саслуша, разумије и брани, тамо гдје треба, сву његову лоповију и странпутицу, вољне и невољне.

— Шта да ти дуљим, брате Раде, тек што сване дан, а човјек сељак окује руке уз плуг ил мотику, савије драга леђа црној мајчици земљи, па тако, корак по корак, као да су му ноге у букагијама, миче се уз бразду. Не види честито ни драгог сунца, ни облак над главом, ни тицу како лети. То ти је та вјечита робија која се зове тежалук. Никуд побјећи од њега, веже се дан за дан, као карике у ланцу. Што дужи живот, и синџир дуљи, и још све тежи, земљи те вуче.

Нејасан при мјесечини, слуша га брат Раде пажљиво и, не трепћући, разумије човјека. Зар и сам није везан уз тешку црну земљицу?

— А онда, кад вече приђе, мој Раде, кад се јави први дашак вјетра, ја ти се за трен ока премондурирам у друго чељаде. Како, зашто, питај бога, тек одједном видим да ја више нијесам ове земље човјек и да су ми тијесни сви њезини закони. Почнем ти ја, мој мили Радане, да живим само за своју душу.

Па као да и самог слушатеља шаље својим путем, он почиње, занесено, да му слади узбудљив ноћни поход.

— Ево те, перјаш путељком кроз високу раж, ороси ти се чак и капа, прикрадаш се нечијем тору код кога нема паса. Ослушкујеш како на ниској колибици све кркеља танак чамов кров од нечијег хркања. То уморни чобанин, грешни најменик, мртвима воду вуче, свеци му помогли да још боље утврди сан.

Тргне се Сава, трепне и онда дода, као правдајући се:

— Добар је ипак бог, па он лијепо учини да и ви, његови свеци, преко ноћи малчице спавуцнете, дремнете као и сваки други божји створ. Зло би било да сте увијек будни. Ваљда се сјећаш, Раде, како си ми знао праведнички зујати и досађивати као подневни говеђи обади.

Уњири се Сава у затамњено свечево лице и сажаливо промрси:

— А шта мени и треба твоја помоћ кад се предрага ноћца на земљу спусти? У мраку се од мене ишчаури некакав сасвим други човјек, ни ја га сам познати не могу: домишљат, мудар, јуначан. Нит ми треба помоћи нити чијег савјета, довољан сам сâм себи. Ма шта, има ме чак и за друге, чету би за собом водио.

Онако кратак а стамен, устури се Сава пред светим рођаком као кочоперни пјевчић ђуђањ.

— Чету, праву чету, јакако, мој рођо, само да ми је одакле намакнути једну киту старих личких ноћника и делија.

Осокољен, Сава пријатељски протрља свој чекињаст образ о свечево лице и смекшано процепа:

— И тебе ће твој Савица припазити и сваку ти пошту указати, нећеш ти у мојој кући сиротовати. Доста си ти за свог бенастог и свакојаког Саву учинио, ред је да ти се једанпут поштено одужим ...

Два дана касније, у првом дједовом комшилуку, из куће „Американца“ Лазе Угарчине украдена је слика предсједника Сједињених Америчких Држава Вилсона. Годинама је докона стајала на свечаном мјесту, изнад маленог стола, лијево од прозора, уоквирена у узан сребрн рам. Десно од пенцера, држећи јој у неку руку равнотежу, висео је свети Никола, Угарчинова слава, свјетлуцајући потамњелом позлатом.

Недјељом ујутру, кад би се бријао за оним столићем, Лазо је понешто и еглендисао са својим президентом, тражећи већ упола заборављене енглеске ријечи да би га саговорник бар колико-толико разумио. А кад је био штогод зле воље, само би кисело премјерио уштогљеног Американца, гвирнуо у малу слику краља Александра, задјевену у ћошак Вилсонова оквира, и прожвакао:

— Цвикераш један, цвикераш други, нема теби, мој Лазо, вајде ни од једнога, цаба ти је то. Гледај ти ону своју кобилу пред кућом, боље ће ти бити.

Баш уочи те недјеље, Лазо ће ти касно лећи, не палећи лампе, па није ни примијетио крађу. А кад ујутру, нема слике на њезину мјесту.

— Еј, жено, овамоде, шта сте урадили с Вилсоном ?

Изгалами се домаћин на жену, извика на дјецу, паде и нека ћушка, праметну се читава соба, кад у зло доба опази стара Ђуја изгажено цвијеће, напољу, испод прозора.

— Украо неко. Ево, пришуљао се кроз кукурузе, провукао руку кроз пенџерак и однио.

Дуго је Лазо гледао кроз отворен прозорчић и ћутао ничем се не досјећајући, а онда се повуче у собу и диже очи на светог Николу.

— А ти баш тако, носе ти испред носа краљеве и президенте, а ти ништа. Ту те човјек слави педесет и више година, а кад је стани-пани, бар да си макао прстом.

— Де, ти, де, куд си попушио Свето писмо, туд и славу опорочаваш! — продундури Ђуја себи у њедра и оде да намири прасад.

По селу брзо пуче глас о необичној крађи, а како су се баш тих дана по селу мотали жандарми пропитујући се за брадоњине „фаличне“ свеце, дође тај глас и до њих. Већ им је поп раније био нешто натукнуо о сликаревој необичној работи и провукао им кроз уши да се код Раде Ђопића купе штокакви — могли би лако бити и нововјерци, који неће војску да служе! — па, све једно с другим, ево ти патроле најприје пред Лазину кућу. Пошли да се пропитају, онако поиздаље.

— Така и така ствар, вели, јеси ли ти опазио да се код твог комшије окупљају и договарају тамо разни, антинекакви, ови неки контра и тако?

— Ама, какви контра! Све су то ови наши разни бенаши и ходалице. Неко крпи самаре, неко калајише тепсије, неко ...

— А не би се ту могао испилити какав нововјерац, ил тако нешто различито, а? — избечи се бркати наредник Мунижаба. — Сјећаш ли се само колику је узбуну по свим овим селима дигао онај чича с Међеђег брда који је, тобож, устао из мртвих и пророковао свијету. Ишло се к њему као на ћабу, чак је и владика слао питање на свештенство.

— Хех, мањ ако се у праведнике зачислио овај комшијин рођак, Сава, стари лички хајдук — подругну се Лазо. Бива и то, лопови се најприје претумбају и посвете.

— Аха, и Сава је у све то упетљан! — злогуко отегну наредник. — Отуда ти мени дођи, сад ја имам конач у рукама.

— А што ли њему треба мој Вилсон, убило га кантарско јаје? — зачуди се Лазо.

Поведоше жандарми Лазу до Савине куће, да се нађе као свједок приликом преметачине, а кад тамо, у старчеву собичку, у сребрном оквиру Вилсонове слике виси урамљен свети Раде Лоповски.

— Аха, ту ли смо, Раде Ђопић, изображен у форми свеца! — загуди наредник Мунижаба и тако исколачи очурде и маче брковима да би престрашио читав црквени одбор, али, богме, и не прекаљеног Саву, који се у свом вијеку наслушао како и крупнији млинови мељу.

— Шта ја знам од икона кад сам неписмен од своје седме године — одмахну он. — Не знам гледати ни у књигу, ни у календар, ни у сат, чак ни у бравеће плеће. Није ме драги бог у то упутио, па ето ти.

— А знао си овога уоквирити, а?

— То је мој и брат и светац, и ја друге не припознајем, па ви радите шта вам драго!

— Аха, кажем ли ја — нововјерац! — опет се ишчакари Мунижаба.

Украдени Вилсон и краљ Александар пронађени су сакривени у поткровљу Савина свињца, и то је био довољан разлог да жандарми узму старога преда се, па с њим у своју касарну, у затвор.

— Опет је Савица нешто смотао — нагађали су сељаци пратећи очима ониског старину како поносито одмиче друмом, краљевски уоквирен с два стасита „дјевера“ под пушкама и блиставим бајонетима.

— Оде, вјере ми, ко на Косово!

— Ехеј, погледај га, последње крејино перо на кићеној капи хајдучкој.

Из жандармеријске касарне Саву пребацише у срески затвор, добро знану бовару, „ћузу“, а одатле га спроведоше у чувену бихаћку „Кулу“, прави правцати затвор — „прдекану“.

Е, то је већ мирисало на великог врага.

Среска „ћуза“, ех, и то ми је неки затвор! Чак те пазарним даном пусте да се промуваш по граду и да се видиш с комшијама, па се можеш још и пити и довести натраг са собом и по двојицу накресаних конагџија. Све је то ипак своје, фамилијарно, али већ „Кула“, то на свашта мирише.

Испили се, богами, од читаве те работе још какав ђаво.

По селу се прочу како је Сава не само украо него и увриједио америчког предсједника Вилсона и његово величанство, краља, јер их је, кажу, стрпао на неприлично мјесто, у крмећи свињац, а у њихов оквир поставио фаличног свеца и тако, јасно је, промијенио вјером. Није баш сигурно да није згодио и у большевике, који су ушљескали свога цара и у цркве коње увели.

Гонетало се тако и наклапало, испитивани људи по селу и тражен сликар брадоња, који се некуд без трага изгубио, а послѣје мјесец дана ево ти Саве натраг. Изведрен и убијелио, чак и подгојен, он стиже једног предвечерја нашој кући, нађе дједа на дрвљанику и с њим се двапут пољуби. Чак и заплакаше старци, али све онако у тишини, ништа не зборећи. Тек послѣје дуже станке дјед се промешкољи на буковој клади, па ће ти упитати:

— И шта то би с тобом, брате Сава?

Старчић се устури као на прозивци и осветнички завреча:

— Нека ме пољубе на једно мјесто заједно са Вилсоном, а вала и с оним другим, де! Остадох ја вјеран свом рођеном Ради, бог му се радовао. Напопастили ме тамо као коњске муве: те зашто си бацио америчког поглавицу, а сребром уоквирио тога свога, како ли ти се само зове, те је ли краљу мјесто тамо, срамота је и рећи гдје, те припознајеш ли ти своју вјеру православну и Оченаш, па знаш ли за крст и јеванђеље, те ово, те оно ...

— А ти ?

— Шта а ја? Нијесам ја, велим им, ни поп ни црквењак па да све то морам знати. Не знам читати, не знам писати ...

— А они?

— А они: одричеш ли се, каже, тога свог, бог те пита каквог, свеца за кога си крао туђе оквире?

— А шта ћеш ти рећи?

— А ја се заинтачио као најтврдоглавије личко магаре: не одричем, кажем, он је мој, па какав био. Је ли глава на пањ, јест, али ја остајем при својој!

Сава се сјетно осмијехну и озарено изјави:

— И мученик је слатко бити кад ти је само нешто за срце прирасло и кад се поштено утврдоглавиш. Страшили они мене, и тукли, богоми, али ја се не одрекох свога Раде, свог брата и правог светитеља. А право да ти кажем, гадна она бихаћка „Кула“, градио је, кажу, некакав Матија курвин (Корвин). Можеш онда мислити каква је.

Дјед га је дуго и дуго гледао, насмијешен и ћутљив, а онда му се истом оте оним његовим старим, добродушним грактавим гласом :

— И де ти реци, ко је сад веће говече и бесловесно божје бравче без репа: ил ти, ил они који су те преслишавали, ил брадоња, који је све ово закувао па одмаглио, или, на крају, ја главом, који свеца изигравам и слушам таку бењу, а не тражим виле да те ваљано измјерим преко леђа због твог тртљања, лоповије и твоје магареће вјере?

Сава само покорно пови плећа и увуче главу међу рамена.

— Ожежи, брате, колико боље можеш, посветила ти се драга рука! Мој си био и мој остајеш, ти праведник, ја лопов, један без другог не можемо, а они штокакви Вилсони и други цвикераши нек нам се скидају с врата, далеко им кућа. Нек бјежи, вала, и онај мој гољо са сикиром. И без њих нам је доста наших мртвоузлица и наше репате сиротиње.

ДАНЕ ДРМОГАЋА

Још давно и давно, прије неких четрдесетак годинаца, док је мој дјед Раде

момковао у Лици, имао ти је он тамо нераздвојног друга и пријатеља Дану Десницу, свога вољеног „камарата“.

Живећи на подручју Војне крајине, уз аустријско-турску границу, Личани су швапску ријеч „камерад“ прекрстили у „камарат“ и њоме означавали сваког свог доброг друга, без обзира је ли то био војник или каква проста чобанчина с козјим кожухом до самих пета.

Шта је за сеоско момче био камарат у она лека вучја времена, то се из чиста мира, тријезно, не да исказати. Ваљало би ту намакнути пред очи какво млако јесење вече у коме шушти презрео кукуруз, налијеже на рамена језеро згуснутих звијезда, а душу извлачи ојкава пјесма невидљивих дјевојака. Тек тада би знао да кажем шта је за тебе твој камарат, знао би кад би имао ријечи, али ту никаква ријеч не помаже.

— Камарат!

Отме ти се то тек онако, с оним дубоким срећним уздахом којим казујеш да си нарастао до неба, да си стигао до посљедње млаке логе у овој ноћи, да си такоо тврде прсте цуре жетелице. А откуд би све то ишло и слатко било без камарата? Те чак ни војничка пушта тута не да се исказати ако се камарат не помене. Креће солдат за Оточац, у војни округ на распоред, и јадикује:

*Ком ћу своју оставити драгу,
или брату или камарату?
Камарате, мој рођени брате,
припази ми на моју ђевојку.*

Дјед Раде био је добродушно и честито сеоско момче, права бијела врана међу пустопашном и распојасном гомилом својих вршњака, личких спадала и лопова од сваке руке. Док се гласна братија разметала штокаквим крадљивачким подвизима и другим неподопштинама, он је сједио међу њима насмијан и радознао, уживајући у њиховим причама, дивећи се и чудећи, најбољи слушалац какав се даде замислити. Није му ни на ум падало да некад неког укори за какав лоповлук, а његови пајдаши, опет, нису ни помишљали да му замјере што је друкчији од осталих.

— Нека нашег Рада, није он за те послове.

— Родио се као светац, па ће се као светац и подерати — без имало злобе говорили су они, а кад би му испричали какав свој нов хајдучки подвиг, осјећали су се олакшани и чисти, као да су били код попа на исповиједи. Чуо Раде, насмијао се и опростио, као што би, ваљда, и драги бог учинио.

Момцима је лакше било изићи на крај и са жандармима, лугарима и разним другим подозривцима кад је Раде био међу њима. Из њега је зрачила таква дјечачка простодушност да је одмах, „на лицу мјеста“, попут враџбине, сјенила будне очи чувара реда, па им се, за тренутак, чинило да пред собом имају све сâмо бојје цвијеће у прољеће, а не згољне препредењаке и мацане, који само ждракају шта би се дало придићи и што није за небо чврсто приковано.

И баш међу таквима нашао је мој дјед свога камарата, Дану Десницу.

Како је до тога дошло, то ни он сам не би знао казати. Базао је за овцама, играо се клиса и „крмаче“, искрадао се увече на прела, а једнога дана нашао се с Даном у плиткој вртаци поред куће и ту су, под кржљавом лирском, један другог обријали крњатком старе косе. Послије тога првог бријања у животу, кад изиђоше на пашњак, изгребани и кржави, одједном осјетише да су они један другом нешто више него познаници и комшије.

— Камарате, куда ћемо сад?

Рекао је то нарогушени, чупави Дане и дјед је истог часа осјетио да је доље у вртаци заувјек оставио своје детињство, а горе нашао камарата с којим ће одсад, нераздвојно, кренути новим путевима, у момаштво.

И тако започе једно од оних чудних пријатељстава између отресилог бојџије и злопоглеђе Дане Деснице, најсиромашнијег момка у селу, и веселог Раде Ћопића, дјевојачке душе, газдинског сина, који је имао чак и два кожиха: козји, за сваки дан, и овчји, „за свеца“.

У свему нераздвојни, почеше се, заједнички, навијати и око исте дјевојке, чувене Драгиње Кече из укривеног засеока Дренове Увале. Та вижљава и тањушна цурица, бистра ока и хитра у покрету, не би га, мајци, никад у Лици стекла загледача и просиоца да надалеко није изишла на глас као „сџк“, нека врста хајдучког повјереника, преко кога су опљачкани сељаци с хајдуцима хватали везу и договарали се о уцјени, откупу за покрадену марву.

Уграбе, тако, неком домаћину волове, а он — ко јаднији, ко жалоснији! — запути се већ сљедећег јутра у Дренову Увалу. За ту прилику обуче се „под сиротињску“ еда би се видјело да је потребит човјек, па ће ти право, никог не пропитујући, према невеликој кући под самом шумом. Види већ поиздаље, у ограђеној авлији, на дрвљанику, сједи цуретак, пјевуцка и све се чини да је забављена плетивом у крпљу, а у ствари свитка погледом лијево-десно, ништа јој измаћи не може.

— Видидер кује, нада се госту, а овамо, тобож, плете цура, враг јој оплео штрик око врата! — гунђа придошлица и још с друма заслађено прозуји:

— Добро ти јутро, лијепа моја цурице. Види је, види, вриједне материне јединице.

— Добројтро, стриче! — скаче цура као да је изненађена, а сељак повлачи очима по дворишту и у себи мрмља:

— Какав сам ти ја стриц, загрмело у те! Види је како се упреподобила ко шокачка Госпа.

Изнесе цура „стрицу“ и треножац с јастучићем, па шалицу варенике, па ...ту ти је свака част и послужење, а грешник се само врпољи на стоцу и шури се врућом вареником чекајући да чује шта су му лопови скували.

— Па ето, рођени стриче — почиње најзад цура, све гледајући у ону испражњену шалицу као да из ње гата — они су ти поручили да код мене оставиш толико и толико дуката, а волове ћеш одмах наћи сјутрадан, везане тамо гдје ћу ти ја казати.

Све се свршавало брзо и поштено као што је уговорено, а покрадени се враћао кући, снужен и примирен, дивећи се божјој премудрости:

— Ето ти је види, основато-непоткато, ни кука ни струка, али јој драги бог дао памет. Вјере ми, ко је узме, биће срећан ко један по један. Не мора се бојати хајдука, ни за мираз бринути.

Дани Десници је првом пало на ум да свом камарату предложи како би добро било да једном, вала, обићу и ту гласовиту Кечину цуру, Драгињу. На његово изненађење, дјед је одмах пристао, и једне недјеље ево ти њих двојице уз каменит пут, право дјевојчиној кући.

Цура недјељом није никад обављала свој необични посао („не ваља се свецем!“), па се свом душом предавала свему ономе што сеоској дјевојци доноси и обећава красна света Недјеља, заштитница грешног женског рода. Као и остале њезине другарице, још зором је полијевала и мела двориште, чешљала се скривена у собичку и сјетна погледа вадила испод јастука плаво и црвено цвијеће, „Вида“ и „Виду“, које је синоћ тамо ставила не би ли у сну видјела свога суђеног.

Вид и Вида обично јој никог нису показивали осим замршене гужве од хајдука, жандарма, волова и печалних сељака, а баш те ноћи, уочи доласка дједа и његова камарата, она ће ти уснити кршно момче у свечарском руху, правога младожењу.

— То је, дакле, тај суђени.

Сан се, богами, показа истинит, још како истинит, јер, умјесто једног момчета, ево ти уз пут њих двојице, и то још какве двојице: Раде Ђопић, газдински син, и Дане Десница, познат бојџија и аваница, кога у главу знају сви жандарми, лугари и остали чувари реда.

Као да је у својој кући, Раде одмах проналази и мјесто гдје ће се у дворишту сјести, и најпогоднији начин како ће примирити разлајана зељова и голицаву ријеч да насмије врцкасту цуру. А Дане се уза њ присошио, онако широк и незграпан, па само звјера, као да је затечен у туђем тору, и не умије ни да сједне, а камоли ријеч да прослови. Тек у повратку, он се домисли да гргутне као да се буди иза сна:

— Е, мајка је убила, нема је шта видјети, а шије кроз ону авлију ко свјетлица.

— Врагометна цура.

— Е, јес ти видио ...— издуши Дане и потом спласну и заћута. Више није налазио ријечи за ово чудно разиграно створење о коме иде и расте прича као о цури хајдуку, барабар с Лазом Шкундром и Луком Лабусом, а кад тамо пред кућу — нема ту ни цуре ни хајдука, него нешто ...нешто ...Подскакује ти за њом срце као шуто јаре, а ти више не знаш јеси ли будан или гледаш у сну, јеси ли при себи или си бенаст, да ли си још човјек од ове земље или те већ нечастиви зауздава и узјахује, па да с тобом удари попријеким путем, тамо гдје пијевци не пјевају.

Још су неколико пута камарати заједно одлазили код Кечине Драгиње, али ни сами нису били начисто с тим који од њих иде да загледа и бегенише цуру за себе а који је онај споредни, тек да се нађе камарату при руци. Судаћи по Радиној слободи и комедијању, чинило се да је он само проводација, али дјевојачко срце као да се баш њему окретало, док је онај други, Дане, све више тонуо у сјенку, тмуран и замукао, као да му је неко покрао кромпире из пепела.

Све се разријешило напречац и онако како нико није очекивао ни мислио. Опет као у некакву сну, чинило се забезекнутом Дани.

Једног јутра протјерана је цестом према граду повелика група повезаних лопова, хајдука и јатака, окружена јаком стражом. На челу је, лака корака, поносито ишао надалеко чувени Чавлин Далматинац, прави хајдук, с прсима у сребру, и гласно попијевао, нагоневши сузе на очи сваком женском чељадету:

*Веселте се, село и сељани,
ево мене гоне серезјани . . .*

На крају колоне, невезана, запристајала је тањушна Драгиња Кечина плетући у ходу чарапу, јер тако је ред у селу да цура не иде никуда докона, машући шакама.

— Е, волио бих да сам на Чавлинову мјесту нег да је моја бутум Лика и Крбава! — отхукивао је узбуњени Дане Десница, закрећући очи од свога камарата.

Тога истог прољећа одсели се из њихова краја десетак живљих породица у Босну, под планину Грмеч. Оде и Радина фамилија. Заувијек се растадоше камарати.

Наниза се и прође читав осук свакојакних година, прогураше у тутњу и прабини као целеп говедије утиснут у тијесну цесту поред Уне, коју марвени трговци гоне у неповрат, на кланицу. Нагледа се мој дјед Раде разноврсних чуда, и радости и

жалости, стиже и да крсти, и да вјенча, и да упова, наради се и посуста. Дочека и то што се ни у сну не види: пропаде држава, свемоћна вјечита Аустрија, а сунце ипак остаде на небу, остадоше посне њиве и сељачке бриге, само се стари Швабин сеоски кнез Гавре преко ноћи премондури у „српског“ кнеза, па се одржа и он.

— Шта ћеш, без рада и лопова нема живота — оте се јадном дједу, па се и он сам насмија на ту своју дрвену мудрост и би му нешто драго што, ево, остадоше и весело срце и лијепа ријеч, па се можеш разговорити у свакој невољи, макар и царства пропадала.

Кад се већ чуда једном отму и провале ограду, онда их ево сваки дан и од сваке руке. И она се морају истутњати и протјерати своје прије нег се смире и легну као и свака поплава и непогода.

Једно од тих чуда представљао је и ненадани долазак дједова камарата из момачких дана, Дане Деснице.

Истом једног јесењег поподнева, пуног сувог вјетра, перја и оштре граје чавки, испили се пред нашом кућом крупна, румена људина, сва зарасла у просиједу косу и напушурене бакенбарде. Негдје сасвим позади чучала му је на затиљку црвена личка капа. Имао је и лички „дупли“ прслук од плаве чохе, испод кога су се бахато шепуриле широке пртене гаће.

Ајме мени, ко је сад ово? — трже се нека од жена, испрепадана свакаквим у бога људима, које је минули рат још увијек избацавао, као замуљене наплавке, на обале и најзабаченијих друмова.

Придошлица само ратоборно дрмну својим широким гаћама и чукну на отворене авлијске вратнице некаквом позамашном тољагом.

— Ехеј, домаћини, хоће ли ово бити кућа Раде Ђопића?

— Хоће, хоће! — кликну дјед, обрадован госту, па ко то био да био. За недавног рата човјек је толико њих заувјек испратио, па нек се сад бар неко врати.

— А је л жив мој Радоја, моја весељачина? — опет гракну путник ширећи се на улазу у двориште.

Тек сад се дједове очи нетремице заковаше за придошлицу. Тај глас, однекуда добро познат, али као да долази с другог свијета, проже дједа чудном, неземаљском језом.

— Шта је сад ово, ево, канда, већ и мртви устају, а? ...Па шта, кад је преко ноћи нестало силне царевине и њезине моћи, онда могу, вала, сербез и покојници ходати околу, докони су.

Тако у себи закључи мој добри дјед, па ће ти се осоколити да заподјене разговор и с тим — далеко од нас било! — уставшим из мртвих. Разговарао је он чак и са страшним

котарским предстојником, господином Говнитером (тако су сељаци изговарали презиме Хофнитер), па је жив и здрав остао.

— Жив је Раде, жив, ево га пред тобом. А ти, који ћеш оно ти бити?

— Е, Раде, Раде, зар се више не сјећаш Драгиње Кечине, хајдук-цуре из дренове Увале?
— одврати путник новом загонетком.

Опет уз дједа нови трнци: откуда то шапуће младост, како ли се то прошлост враћа? Није ли живот окренуо натрашке, своје исходишту? Свака су чуда данас могућа, особито у овај шумни дан презреле јесени, кад чавка гласно чвакће о смрти и растанку, а отежао кош, пун кукуруза, смирено најављује да се ваља зеричак одморити, па опет — Јово наново — у сјетву, у вјечито обнављање, чекати она два свијетла перца да се зазелене на мркој ораници.

И окрену дједов живот назад, пусти се трком у прошлост, сустижући двије дурашне дјечачине које грабе уз каменит пут према осамљеној кући, укривеној под шумом. Тамо се врти, смијуцка и весело крекеће онај женски врагодер, Драгиња Кечина.

— Ајме мени, зар натоварих на плећа већ шездегодина! Куку, јадни Раде, шта се ово зби с тобом!

С јауком, сручи се дјед на свога госта. Пограби га чврсто, утопљенички, као да се спасава од читавог свог варљивог живота који га одвуче низ матицу, у тужну и сиву бестрагију.

— Дане, Дане, камарате мој, одакле ми то дође!

Одакле? Из оне скровите вртаче гдје су, заједнички, оставили дјетињство. Оставили, а ево га ни до данас пребољели нијесу.

Заплакаше загрљени камарати, изљубише се, а онда умусани дјед удари у своје спасоносно комедијање и тако поново врати у двориште мудри смијешак зреле јесени. Чак и његове заостале сузе просинуше радосним искрама, а ја се опчињено заблејах у два преображена старца који, ево, и плачу и смију се, а нит су их тукли, нит су им што дали. Хм, једино ако онај чупави широња не носи нешто у својој обилатој торби.

И тако, нешто због торбе, а више из радозналости, ја сам се читавог дана навијао око старца и прислушкивао њихове разговоре. Понешто нисам разумио, нешто се није чуло, али оно о чем су најгласније причали, па чак и на мене саучеснички намигивали, били су њихови доживљаји из дјетињства. Згранут и пресрећан, гледао сам и слушао двије разракољене старчине како муче моју рођену дјечју муку и бране се и довијају мојим лукавствима и лоповлцима. Ихај-хај, па зар све око нас није једно велико дјетињство и безбрижни несташлук, једно весело ходање на глави, које само уозбиљавају и кваре строге маме, пољари, жандарми, попови и разни други од којих се мораш крити и бјезати а да ни сам не знаш због чега.

Тако је то било по дану, док прљи сунце и јесењи вјетар, а увече, кад старци одоше у дједов собичак, потрпан мраком и тишином, ту потече друга прича невесела тамна понорница чији се жубор само ноћу чује.

— А она, мој Раде, наша Драгиња, удаде се — за кога? — за жандара.

— За жандара? — одјекну из дједа као из празне каце.

— Да, да, за жацмана. Изиђе из затвора па одмах за некаквог тамо фељбабу, Максића. Оде и пропаде. Пропила се међу оним душманима, туговала за нашим свијетом, а онај њезин преко прага јој дао није, тукао је.

— Тукао? — опет јекну дјед.

— Да, да, мој Радоје. Поживи тако коју годиницу, па као тичица — кљуном у траву. Ено је на нашем старом гробљу, бар је мртва међу својима.

— А ти се никад не ожени, а? — оте се дједу послије дужег ћутања.

— Никад! — потмуло одвали гост, као да затрпа посљедњи пролаз куд би могла проћи ријеч и жив човјек.

Већ сјутрадан показало се да је гост из Лике незгодне и плахе нарави, и да је показује баш онда кад се сусретне с каквим човјеком од власти. Из чиста мира истјерао је из нашег дворишта сеоског пољара Дану Терзију, а овај, увријеђено се повлачећи низ путељак у стрњишту, злурадо је завречао као да плаши чавке:

— Ехи, не зову тебе цабе тамо у Лици „Дрмогаћа“. Дрмогаћа, Дрмогаћа!

Откуда је пољар сазнао за тај надимак, нека га сви ђаволи знају, али се он зачас прошири по читавом селу. Примише га чак и наши укућани, наравно, госту иза леђа. Једино је мој дјед, с наглашеним поштовањем, у свакој прилици помињао камарата само по имену:

— Што ово нема Дане из села? Да опет није заметнуо кавгу?

А кавге се за дошљака налазило на коју год страну пошао: у сеоску биртију, у млин, у цркву или у шуму по дрва. За кратко вријеме стигао је да се попусује с кнезом, запео се за попа, дигао тољагу на изненађеног лугара и баш из чиста мира напао пред школом учитеља, и свашта изговорио и њему и „ономе ко га плаћа“.

— Немој, Дане, немој опет на свакога — меко га је смиривао мој дјед бојећи се да не повриједи тајну рану свога побратима. На сву ту причу камарат се рогушио као дурновито парипче, а онда би се одједном разгалио и загрохотао:

— Ама, Радоје, ко те створи тако добра и незлобива, то ми не стаје под капу. Чума ме покупила ако ти горе, код светог Петра, не измолиш какво лијепо мјесташце чак и за

ове џандарске вуцаре који држе псе по селу. Сједиће они поваздан у хладовини и чешљати карте.

— Па нек чешљају, шта ти то смета — мирио се дјед и с небеском улогом чувара реда.

Видећи да од мог дједа нема никакве вајде и да од њега никад неће испасти бунтовник, Дрмогаћа се све чешће стаде обраћати мени:

— Гле га, плунути онај мој некадашњи Раде из момачких дана. Хајде, камарате мој, дижи се да се проходамо по селу.

Није ме требало двапут звати, за скитњу сам био увијек спреман.

Пролуњали смо те јесени уздуж и попримеко кроз читаво наше село. Већ се знало, чим се иза окуке појави широки Дрмогаћа, ево га, иза његових леђа, указујем се и ја као ждробенце иза кобиле.

Тако сам, на велику своју радост, био увијек присутан свједок у свим Дрмогаћиним окршајима са сваким ко је био ма каква власт у селу. Дио његове необичне славе тако је нехотице прелазео и на мене, па сам убрзо постао врло познат међу сеоском дјечурлијом. У основној школи с поносом су ме показивали новајлијама из удаљенијих заселака:

— Видиш, ово је онај мали што иде с Дрмогаћом.

Свој завршни, славни сукоб, због кога се прочуо надалеко у нашем крају, дједов камарат извео је у сеоској биртији, оној преко пута основне школе. Ту се тако дохватио и здрпιο са жандармеријском патролом да им је чак и пушке отео и бацио у бунар.

Све по четворица сељака, личких досељеника, вјешали су му се о рамена да га смире, а пресенећена школска дјечурлија опчарано су зијала у измахнуту тољагу и залепршане гаће, па су кроз сва околна села и засеоке проширила причу о жандармском страданију.

Те вечери Дрмогаћа се касно вратио нашој кући. Преспавао сам и његов долазак и рани одлазак, у саму зору. Ујутру, кад сам се пробудио, све је већ било пусто и невесело, ником није било до мојих запиткивања, и ја сам се, због нечег преварен, упутио на оближње ледине, међу докону дјечурлију. Тамо ме дочекаше радознало и с поштовањем, као неког слављеника. Сви су већ знали причу о дрмогаћином мегдану са жандармима и сјај његова подвига треперио је и по мени као од неког скривеног невидљивог сунца.

Дан-два касније ето ти пред нашу кућу жандарма. Водили су истрагу о Дрмогаћи, па се нешто, уз пут, сјетише и мене.

— А гдје вам је оно момче које је Дрмогаћу водало по селу?

Кад ме изведоше пред наредника, он зачуђено подиже обрве, очекивао је, ваљда, много старијег дјечака, а онда се намршти и строго упита:

— Име и презиме?

— Бранко Ћопић.

— Аха? — гракну он као да је чуо богзна какву страхоту. — Година рођења?

То већ нисам знао, није знао ни мој дјед, па им поможе стриц Ницо уз примједбу:

— Камо среће да се није ни родио.

— Име оца и мајке? — неумољиво је испитивао наредник, спреман да запише.

— Вид и Соја — зачу се глас моје мајке, истањен и паћенички, једва га препознадох.

— Је ли досад кажњаван и осуђиван?

— Ово му је први пут — утаче се стриц Ницо с лагашним призвуком самилости.

Закуцаше ме тако с десетак питања у наредников „тефтер“, а кад жандарми замакоше низ пут, иза њих остаде свијет сав опустошен и остуденио, крв као леденица. За шта да се прихватиш, чему да се радујеш? Чак и властито име, година рођења, родитељи — све се претворило у бездушне ланце и кваке које те сапињу и вуку некуд у тијесну бездан затвора, пуну таме и безимених страхаота.

— Ни дијете ми на миру не оставише — прожвака дјед, старачки потиштен и немоћан, па спорим кораком одбаврља у свој собичак.

Сљедеће ноћи, пуне страшних снова, почех да бунцам и својом вриском узбуних читаву кућу. Одлежао сам два-три дана, блијед и замукао, а једног јутра пробуди ме гласан шум споља и ја истог тренутка скочих из кревета здрав, лаган и радостан. Весео јесењи вјетар ковитлао је по ваздуху лишће, сламу и перје, хујао кроз уморно грање воћака и звао да се пође некуд, надуване кошуље и залепршаних гаћа — ихај-хај!

Сав засјењен и заглухнут, опијен млаким јутром, пустих се низ вјетар, добри свемоћни вјетар који је бестрага одувао све жандаре и њихове пријетње. Пут ме нанесе крај појате и ја, и несвијесно, скренух са стазе и вирнух кроз одшкринута врата. Тамо се још познавало уваљано мјесто у слами, Дрмогаћина лога.

— Ехеј, стриче Дрмогаћа, хајдемо некуд, ево твоје људине!

Пловио сам низ вјетар, лак и слободан, а за мном једрио мој велики пријатељ и побратим. Пратио ме је у корак, у стопу, и није требало да се озбирем, он је вјерно јездио за мојим петама.

СЛИЈЕПИ КОЊ

аздинске куће у нашем крају биле су чувене по својим њивама, по шуми и

стоци. Знале су се газдинске оранице, гајеви, коњи и волови. Свак је умио набројати шта једна угледна кућа има и шта се у селу рачуна њезино.

Мање се знало о другом, невидљивом дијелу нечијег богатства. Био је то посјед у дукатима, новац у банци и помоћ од рођака из Америке. О томе се само нагађало с разумљивим преувеличавањем, зависно од маште и памети приповједача.

И још је нешто било по чему су се поједине газдинске куће знале и памтиле, један додатак уз богатство без кога се, канда, ипак није могло. То је читавој кући давало изузетан печат, као што усамљено дрво или сив каменит хрбат остају трајна биљега по којој ћемо запамтити какав бријег или голу брдску косу.

Било је, на примјер, кућа које су у породици имале неког будалаша знаног сваком дјетету у селу, па је, временом, тај безазлени бенаш постајао познатији и од саме своје куће и читавог њеног богатства. Свак се утркивао да га викне, поздрави или почасте. У нечију добростојећу кућу, опет, долутао би однекуд из свијета, обично из Лике, какав далеки рођак, самац, без фамилије, па би се прибио уз огњиште, ријешен да ту проборава до суђена часа. Један газда испод шуме, срећник, имао је, још од првог рата, неког даљњег ујака, или ће бити тетак, који је имао приличну пензијицу као бивши аустроугарски фелдвобел. Од тога се читава кућа солила и дуванила, а Бедо пензионер добијао је сваког јутра чашу ракије и читав дан проводио у блаженом беуту, и не знајући у којој царевини живи ни чији крушац једе. Да би га дуже подржали у животу, Беду су, попут пања, пажљиво чистили перушком бојећи се да се, једном, од старости не распе у прах.

И наша кућа увијек је имала понеку знаменитост. Тек би једне нестало, а већ преко ноћи би је замијенила нека друга. Најстарија коју памтим из дјетињства био је један слијепи стари коњ.

Последње године првог свјетског рата отјеран је у војну комору наш дорат, један од најстаријих коња у читавом крају. То је већ био јасан знак да је држава пала на најниже гране.

— Е, мој дорате, док је спало на то да ти кола извлачиш из блата, не ваља нам работа — уздисао је дјед Раде, опраштајући се од коња сузних очију као да испраћа на фронт неког од својих укућана.

Већ под саму зиму, једног сувог дана пуног оштре голомразице, појави се дорат у нашем дворишту. Довео га коморџија без руке, неки сељак с околних брда, који је, такођер, имао коњско име — Зекан.

— Свакојачко се напатисмо уз пут, и гладни и жедни — причао је дугачки Зекан као да се ради о двојници људи. — Не да нико под кров, боје се да нијесмо какви лопови. Ја понекад од муке и запјевам, а дорат ћути, није ти он од тога посла.

На крају Зекан признаде још нешто што је читаву кућу ожалостило: дорат је у рату ослијепио. Кад се то десило, коњоводац није умιο да каже. То су други прије њега примијетили и скренули му пажњу.

Па шта ћемо сад? — оте се неком од укућана.

Дјед је тужно зурιο у испошћена коња и најзад невесело закључи:

— Нека га, ово је његова кућа.

Тих недјеља и мјесеци пролазила је друмом крај наше куће читава варица различитог свијета. Плутали су незнано куд наплавци и крхотине разбијеног ратног брода Аустрије. Свак је тражио мирно мјесто да се скраси под благотворним сунцем, које је још једино остало неизмијењено и свачије.

Није га било који је прошао за дана, пред старчевим очима, а да га дјед није испратио погледом све до окуке, гдје би незнанац уронио у сјенку згуснуте зове. Куд оде, грешник, и хоће ли тај, напосок, пронаћи миран конач и каквог, свог, бенастог Раду Ђопића, који ће га примити под своје?

И увијек би, том приликом, погледао свог старог коња, мученика, кога му је сама судбина послала да се преко њега колико-толико искупи и одужи за све муке и невоље које је рат сручио на овај кукавни свијет. Свак је за то крив, па и стари Раде, сваком припада његов дио испаштања, и то своје ваља стоички подносити и дурати.

— Ама, људи, шта ће нам стара кљусина, ко ће то цабе хранити? — бунио се мој стриц Ницо, а дјед га је само сажалјиво гледао као недорасло и неразумно створење, и питао:

— Како цабе? А ко побии и осакати толики божји свијет? Ваља за то плаћати.

— Ма ко плаћати? Зар сам ја за то крив, а?

— И ти и ја, мој синко. Рат је срамота и греота за сваког живог божјег створа. Изједали смо се и клали као бијесни пси.

— Па јесте, било је и тога — признавао је стриц и тонуо у невесело ћутање.

Да и њему нађе неки посао и право мјесто у кући, дјед је сваке недјеље, кад је наш дан за мељаву, опремао свог дората и товарио га врећама са житом. Лагано, ногу за ногу, пребирали су уским путељком преко њива у правцу малог поредовничког млина на потоку. Одмицали су кротко и смирено, као на свечаност са које се, можда, ни вратити неће.

— Одоше старци — гунђао је за њима мој стриц лако сјенком туге и праштања за сву њихову сувишност на овоме суровом свијету.

Кад сљедеће јесени, као и обично, самарција Петрак стиже на нашу славу, Михољдан, он и дјед просто се помамише око слијепог коња. Више су се бавили њиме него, боже нас прости, самим светим Киријаком Михаилом. Да чудо буде још веће, дозваше с брда и онога коморцију Зекана, доратовог спасиоца, па њих тројица, увече, оставише славску софру и остале госте и преселише се у шталу, код коња. Тамо су, пијући, наизмјенице пјевали, плакали и љубили дората, све док тако и не поспаше у сијену под јаслама. Неки се наши гости због тога, накнадно, чак и увриједише.

Толики кумови, пријатељи и достови, а стари Раде отишао да с парипом славу слави и чаше испија. Пречи је њему дорат него ми сви.

Мало-помало, па наш слијепи коњ постаде познат чак и у широј околини, даље од села. Видећи гомилу дјечурлије, на пашњаку поред потока, како се уче јахати на мирном крупном коњу, пролазник се одмах досјећао да ће то бити онај слијепи Ђопића коњ кога су, прича се, доводили чак и на славу, међу госте.

— Не да га стари Раде, а давно би њему Цигани смрсили конце — чуло се, уз пут, од људи, па би се истом неко пожалио:

— Ето, а мене рођена дјеца хоће да проћерају из куће, тако ти је то.

У лето, једне чисте ивањданске вечери, нашег коња нестале с оближњег пашњака подно саме наше куће. У почетку се нико нарочито не забрину због тога, наћи ће се негдје у комшилуку, ваљда су га дјечурлија у игри одвела.

Кад већ и поноћ мину, а од дората ни трага, дјед се поче врпољити у свом кревету и зором устаде да га сам тражи. Освитало је неко горопадно и љуто јутро с тешком росом, па старац крену бос да не би расквасио опанке опутњаше. Претражио је тако све завучене окуке, тукове и гушњаке око потока, испод гајева и подно велике шуме Лисине, али од коња ни трага. Вратио се тек пред ручак, ломан и увео, а већ истог дана паде у постељу и поче да кашље.

— Ето ти сад твога дората — гунђао је стриц Ницо трудећи се да је што мање старцу пред очима.

— Богами, ништа друго него га овај твој лопов продао Циганима, неки дан су овуда пролазили — досјећао се дједов рођак Сава, сједећи уз старчев јастук. — Знам ја Ницу.

Зађе тако дјед и у зиму, а из кревета се не диже. Најчешће нема с ким ни да разговара, па мене привлачи уза се. Док напољу пурњави мећава, а ја пишем своје задатке, старац ћути устурен на јастуке, па ти се истом изненада огласи окрећући лице прозору:

— Баја, чује ли се то рзање?

Сад се и ја пренем и ослушкујем. Негдје у близини гребе по крову гола грана, чују се и врапци, а у низији, долином рјечице Јапре, путује разливен уједначен хук најављујући још јачу мећаву.

— Чујеш ли, душо?

— Чујем — шапућем ја замишљајући некакво огромно чудовиште без лица како плови низ долину у тамном огртачу од облака и туге.

— Ех, грехоте! — истом се отме дједу и он окреће лице зиду, а ја остајем још више сам, препуштен мећави, која неуморно засипа све под собом.

Тако, те исте зиме, дјед се неопaziце и угасио. Био сам тога дана у школи, а кад сам се вратио, затекао сам изгажено двориште пуно људи и разбацана тријешћа. Дјед је, издужен и свечан, лежао насред велике собе и као да је у тишини, под жутом свијећом, још увијек нешто напето ослушкивао. Само сам ја једини знао шта он то чека и што би га могло пробудити.

У јабучару, у хладовитој сјеници жандармеријске станице, сједи уврх стола бркати командир Мунижаба, родом из Лике, а с обје стране уоквирују га његови потчињени. Здесна је шкорави каплар Јово, а слијева помоћни жандарм, Ђурајица Рашула.

Пред њима је ракија, бокал с водом и отворена школска свеска. Сва тројица забринута буље у тај чисти квадрат хартије као да ће отуд сваког трена искочити враг зна какав преступник, можда чак и сам комуниста, далеко му лијепа кућа.

Посао који треба обавити није ни лак ни обичан: ваља им спјевати пјесму. Пјесма и жандари, хех!

Већ одавна је обичај у овим крајевима око личко-босанске границе да сваког лопова пазарним даном јавно протјерају кроз варош. Том приликом „дотични“ има, гласно и јасно, да објављује народу зашто га гоне у затвор, а жандарми се већ побрину за то да „објава“ буде што шаљивије састављена. Тако се дуже памти и препричава, а већ ако је срочена и у стиховима, онда скаче нумера и лопову, а још више жацманима који су брата укебали.

У томе послу жандармеријске станице међусобно се такмиче. Јављају се жандарми пјесници, а није ријеткост да се за испомоћ узме и нека намишљалица из села, која се истакла у опјевању разних сеоских догодовштина.

По селима, као општенародна својина, круже пословично мудри одломци тих пјесама:

*Ево меса, ко ће без кантара,
платиће му суза код касара . . .
Мјесец сјао кад сам коње крао,
а Даница кад сам откајаво.*

Истина, и лопови се користе пјесмом, па у њу преточе своје горко искуство:

*Док сам крао и господи даво,
нисам, јадан, у тамници спаво.*

Тако се двије, вјечито зараћене, странке бију пјесмом, па чија испадне горња.

Пред командиром Мунижабом налази се врло необичан случај: лопов Петар Дошен украо је читаву дјевојачку спрему. Сад га ваља, обученог у невјестинско рухо, протјерати кроз пијацу, а за ту изванредну прилику требаће, богме, и нарочита пјесма. Замисли, необријан лопов, дугоња и брकोња, обучен као сеоска млада, маршира испред двојице наоружаних „дјевера“. Хе-хе, у жандара бјеше мудра глава, ухватише Чаругу гдје спава.

Мунижаба уврће брк и мученички пуше:

— Дедер, Ђурајица, окини већ једном, теби та работа иде од руке.

Помоћни жандарм укрсти очи, лијевим нанишани у десни дирек сјенице а десним у лијеви, и занесено поче:

*Чуј, народе, дуну вјетар,
долијао лопов Петар!*

На тај оптимистички поклич, праву народну будницу, командир весело зарза, па се опет, за трен ока, смрачи и занијека главом.

— Јок, јок, не иде. Предсједник краљевске владе такођер се зове Петар, па би овај незаглављени народ свашта могао помислити. Да и не помињем његово величанство, које исто тако ...

Мунижаба брише вјерноподанички хладан зној и хукће:

— Вала, да ми је знати ко то дозвољава да се свакој рђи у селу даје краљевско име. Сваки други је или Петар или Лазар, а већ се и Александри добрано запатили.

Каплар Јово, уштогљен и прав, мрмољи и миче уснама као зец у детелини.

— Ве-ве-ве-ве ...ке-ке ...Куја вуку помокрила руку ...Ето ти, испаде нешто.

— Ама шта испаде, бог те видио? — устури се командир. — Шта имају вук и куја с Петром Дошеном и с његовом кравом?

— Видим и ја да немају — покајнички признаје каплар. — Излети ми тек онако. То сам чуо још кад сам био дијете.

— Хм, дијете ...Није ово дјетињарија, него службена работа.

Ђурајица зрики као креја из орахове крошње па истом подскочи.

— Чуј, па да зовемо из подрума мог имењака Ђуру. Тај ти је доктор за сваку пјесму.

— Дај га, кад већ не иде друкчије — предаје се командир одмахујући објема рукама.

Ђуро Пајић, сеоско наклапало из Хашана, већ трећи дан лежи у подруму станице. Осумњичен је да је у предизборној гужви спјевао пјесму против владине партије. Та злосрећна пјесма кружи по читавом срезу као један од главних летака опозиције. Ђуро се брани да је неписмен, то му је главни адут. А фактично, и јест неписмен, пас један, али опет гадно уједа, онако усмено.

Ђуру не налазе у подруму. Откључала га жандармеријска куварица да јој закоље кокош. Ево га најзад у сјеницу с крвавим сикирчетом у рукама.

— Које добро, господине водниче?

Мунижаба испод ока погледа оно сикирче и отпухну:

— Зло и горе, мој Ђурашине. Ваља нам спјевати пјесму за онога твог побратима, Перу Дошена, а никако не иде. Дедер ти, братац, потруди се, па да ти прогледамо кроз прсте за онај летак.

— Господине водниче, па ви знате да сам ја неписмен — извлачи се Ђуро.

— Де, де, немој ти ту сад ...Ђурајица, уточиде му једну.

Ђуро, као и сваки пјесник, испија до дна, стреса се, онда се широко осмјехује и гледа по читавој дружини блажено, као да је међу анђелима.

— Само ти вези, а ми ћемо записивати — нутка га командир.

Ђуро ваљано уздахне, прижмири и отпочне:

*Ево Пере, ево и жандара,
ево правде међу два ханџара . . .*

Командир поче записивати, затим спусти перо и у неприлици убрзано затрепта. Пјесник је настављао даље, надахнуто, ништа не примјећујући:

*Тешко стоци кад је гоне вуци,
сиротињи у жандарској руци.*

— Стој! Стој у име закона! — развика се Мунижаба. — Каква је то пјесма, а? Мислиш ти да се овдје саставља антидржавни летак, је ли?

Пјесник се пробуди и збуњено се осмијехну.

— Ама, понијело ме, ђаволи га дерали. Знаш, нема ти ништа слађе нег овако ...

— Опорочавати власт, а? — исцери се командир. — Знам ја тебе, тицо. Овдје си позван да нафарбаш ону лопужу, Дошена, а ти тако, на државу циљаш.

— Добро, добро, омакло ми се. Ево, сад ћемо ми то — забрза Ђуро, испи нову чашу, подними се на руку и сјетно развуче:

*Ево мене у сукње обукли,
чакшире ми порезници свукли,
дабогда их громови потукли.*

— Стој! Стој! Ено га опет!

— Шта, зар ни сад не ваља? — зачуди се пјесник. — А баш сам лијепо срочио оно за чакшире.

— Срочио си ти црног ђавола! — развика се командир. — Зар су теби порезници ...Ама, то су државни службеници, куго кокошија.

Ђуро се замишљено загледа у оно сикирче пред собом.

— Ама људи, како ћу ја срочити пјесму по вашој вољи кад је тај грешни Петар Дошен овамо с моје стране, сирома као и ја, а ви и ти тамо порезници ...ви сте нешто сасвим . . .

— Она друга страна, а? — прожвака Јово мрдајући носом.

— Шта му ја знам, али тек што се замислим, а срце ми се некако навије па — хајд, хајд!
— само погоди куд не треба.

— Чујете ли ви ово? — строго се поиспрси Мунижаба. — И још он мени петља и лаже да није наверсао ону спрдачину против краљевске владе. Он и нико други. Сад сам ја њему намирисао његову антидржавну душу. Дедер, Ђурајица, у подрум с њим, па нек тамо смишља што му драго, а ми ћемо се овдје потпрегнути да истјерамо ово наше. Свак своју пјесму, драги мој, нема нам друге, давно сам ја то вама говорио.

Пјесник прихвати оно куваричино сикирче и крену према затвору, добродушно гунђајући:

— Шта им сад ја ту могу. Свак своју пјесму, безбели. Хе-хе, а оно за чакшире баш ми добро испаде. Ејвала ти, Ђуро, живила ти кубура.

•••

